

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

JANAWARE
2018

Ka go ŠOMA KA MAATLA o ka phetha se sengwe le se sengwe

Kgatišopaka ya Grain SA ya
batšweletši ba ba hlabologago

Bala ka gare:

- 06 | Kanola – diriša dibolayangwang ka moo go kgontšhago
- 08 | Dinawasoya di a tshepiša ka baka la maemo a a kaonafaditšego
- 20 | Rutang bana ditaola...

Ge o rata go bina mme o nyaka sebinwa o ka thuswa ke wepsaete ye <http://www.holidayinsights.com/moreholidays/>. Mo go yona o ka hwetša lenane la dibinwa tša go fapafapanwa le gona tše di makatšago – go ya ka wepsaete ye letšatši le lengwe le le lengwe e ka

ba la go bina. Mohlala: ka la 22 Feperware ga o dumelwelwe go ikgantša ka tše o di kgonnego, ka ge e le 'Letšatši la go ikokobetša'. Ka la 6 Mei go binwa 'Letšatši la go se ikone dijo' (No Diet Day) le le tutuetšago batho go amogela mebele ya bona ka moo e lego ka gona. La 1 Julae ke

Ka go šoma ka maatla o ka phetha se sengwe le se sengwe

'Letšatši la Ditšhabatšaba la Metlae' – ka lona go lebane go hlaba metlae neng le neng le gona kae le kae mo o ka bago gona.

Letšatši la go bina

Ka 2009 ba Lenaneo la Grain SA la Tlhabollo ya Balemi ba okeditše letšatši la bona le le kgethilwego lenaneng le le boletšwego ka godimo – Letšatši la Nyakalalo. Ka lona go binwa tše di kgonnwego ke balemi ba ba dirišanago le ba lenaneo le. Balemi ba ba tumišetšwa mošomo wo ba o phetilego ka boineelo ngwageng wohle. Goba ngwaga e be e le wa mathata wa dipuno tša go fokola goba wa dipula tše botse le dipuno tša go thabiša, molelo wo ke nyakalalo ye e fefošago dikelelo tše mpe ka ga mathata ao balemi ba ka bago ba bile le ona sehengl sa tšweletšo. Go feta fao letšatši le le fa balemi le ba sehlopha sa Grain SA – balaodi, baeletši la balomaganyi ba diprofense – sebaka sa go iketla mmogo lefelong le lebotse, le go boledišana ka sehla se se fetilego.

Ka la 5 Oktoboro 2017 baeng ba go feta ba 300 ba be ba le gona Letšatšing la Nyakalalo la ngwagola. Baeng ba be ba akaretsa baemedi ba mmušo, bakgathatema ba temo le batšweletšamabele ba ba hlabolagogo ba e ka bago ba 150 – ba bantši ba be ba apere diaparo tša setšo tša mebalabala. Maitekelo le tšwelopele ya balemi e ile ya binwa lefelong la Sandstone Sleeper

Estate, tikologong ya Bloemfontein. Balemi ba bafsa ba 17 ba dumeletšwe go ba maloko a Mokgatlo wa Ditone tše 250, mola ba 21 ba dumeletšwe Mokgatlong wa Ditone tše 500. Se se bontšha gore dikeletšo tše botse tše ba Grain SA le baeletši ba di neelanago le balemi ba ba hlabolagogo di na le mohola maphelong a bona.

Balefedi (sponsors) ba bagolo ba moleto wo mobotse wo ba be ba emetšwe ke Dr Langa Simela (*Business Development Manager: Absa AgriBusiness*), Mna Ferdie Marx (*Area Alliance Manager: John Deere Financial sub-Saharan Africa*), Linda van der Merwe (*Head: Customer Marketing, Syngenta SA*) le Dudu Mashile (*Sales Manager: Emerging Markets, Monsanto*).

Mafelelong Jane McPherson (Molaodi: Tlhabollo ya Balemi, Grain SA) o ile a leboga bagwera ba lenaneo le – batho bao ba le thekgago go kgonthiša go ba gona ga lona ka go se kgaotše. Bona ba akaretsa ba Trasete ya Lehea, Trasete ya Dithoro tša Marega, OPOT, Monsanto, Afgrí, Pioneer, Pannar le Sasol Base Chemicals. Jannie de Villiers (Mohlankediphethimogolo (*CEO*) wa Grain SA) o ile a leboga motšweletšamabele yo mongwe le yo mongwe yo a hlabolagogo yo a dumelago go rutwa le go eletšwa, gobane ka go dira bjalo ba kgonthiša gore palo ya balemi ba mabele e gola ngwaga le ngwaga.

Batšweletšamabele ba ba atlegilego go feta ba bangwe

Go ya ka moo bontši bja bafenyi bo tsebago, ga go na mokgwa wa sephiri wa go phethagatša katlego. Katlego ke sephetho sa kudumela, boineelo le kgotlelelo – ke seo bafenyi ba bane ba ba latelago ba magoro a a fapanego a 2017 ba se lemogilego.

Molemelakgwebo wa Mohlamofsa wa Grain SA/Absa/John Deere Financial wa 2017 ke Edwin Thulo Mahlatsi wa Bothaville, Freistata. O tumišitšwe ka Labohlano,

Tše di kgonnwego ke balemi ba ba dirišanago le ba Lenaneo la Grain SA la Tlhabollo ya Balemi di ile tša binwa ka la 5 Oktoboro ngwagola.

KOKO JANE O RE...

Ke nyaka go kgopela tshwarelo go lena bohole ka ge le se la amogela Pula ka Nofemere le Dese-mere. Re dula re leboga ba Trasete ya Lehea ka ge re ikanya bona go kgona go gatiša Pula ya matlakala a seswai kgwedi le kgwedi.

Maswabi ke gore tumelelo ya kgopelo ye mpsha ya rena mabapi le thušo ya tšelete, e diegile mme ra swanelo go emiša kgatišo ya Pula go fihla ge re kgonthište thušo yeo. Re thakgalela thušo ya bona ye e re kgontšago go tšwela pele mme re holofela gore kgatišo ya rena e ka se emišwe gape lebakeng le letlele le le tlago! Ke holofela gape gore rena, go no swana le lena, re nyamištšwe ke kgaolo ya kgokagano ya rena le lena – ke mokgwa wa rena wa go bolela le lena, kae la kae mo le ka bago gona.

E šetše e le Ngwaga wo Mofsa. Mengwageng ye meraro ye e fetilego re tlašitšwe ke komelelo, eupša bjale re bone dipuno tše botse. Fela, thekišo e be e nyamiša. Ntlha ye e šupa bothata bjo bogolo temong: Theko e laolwa ke phepo le nyako – ge go na le motlalo wa setšweletšwa se se itšego, theko ya sona e a theoga. Ge setšweletšwa se hlaela, theko ya sona e a hlatloga. Theogo ya theko ya lehea e ile ya nyamiša balemi, eupša e thabišitše baj ka ge bona ba kgonne go reka bupi ka thekofase. Baj ka leboga molemi yo mongwe le yo mongwe gobane ka baka la ge lena le tšwelelitše lehea le lekalo, bona ba hotšwe ke thekofase ya lona. Modiro wo mongwe wo mogolo wa rena ke go tšwelelša dijo tše di lekanago baagi bohole ba naga – re phethile modiro wo gabotse ka moo re ilego ra ikweša boholoko. Ke holofela gore ba mmalwa go lena ba kgonne go boloka lehea le lengwe la go leša diruiwa tša bona – le tšona di ka ba di hotšwe ke pheteledi ya lehea.

Ditaolo malebana le sehla se di a thabiša – re holofela gore mehuta yohle ya dibjalo e tla tšweletšwa ka tekanyetšo le gore o tla buna puno ye e thabišago ye o ka e rekišago ka thekišo ye botse – se e ka ba lehlogenolo le legolo go fetiša.

Morero wa rena wa Sekhwama sa Mešomo (*Jobs Fund*) o katološitšwe gape lenyaga – go na le balemi ba 3 804 lenaneong le bao ba tlgo bjala dihekture tše di fetago tše 5 300 lenyaga. Lenaneo le le godile ka kudu go tlgo mathomong a lona a boikokobetšo mengwaga ye meraro ye e fetilego (go be go na le balemi ba 850 bao ba bego ba lema dihekture tše 850). Re hlagetšwe ke mathata mabapi le tšelete lenyaga mme re holofela gore re tla kgona go kgodiša ba Kgoro ya Temo le ba Kgoro ya Mpshafatšo ya Naga go re holofatša thušo ya bona ya lebakatelele (ka mananeo a bona a Hekture e tee Lapa le tee (*One Hectare One Household*)). Ka ntšle le thušo ya bona ga re na nnete ge eba lenaneo le le tla kgona go tšwela pele. Ge o rata gore lenaneo le le tšwetšwe pele, o ka re thuša kudu ge le wena o ka boledišana le bahlankedti ba mmušo ba gae wa ba kgopela gore ba dirišane le rena lenaneong le – ka tsela ye re ka hlakanelo ditshenyegelo.

Ke le kganyogela Ngwaga wo Mofsa wa lethabo – maphelo a mabotse, pula ye e nago ka go lekana gore dibjalo di mele gabotse, le kagišo nageng ya rena. Re dula nageng ye botse mme mošomo wa rena ke wo o phalago ofe le ofe lefaseng – BOLEMI. Lešego!

Ka go šoma ka maatla o ka phetha se sengwe le se sengwe

13 Oktoboro 2017 moletlong wa maemo a godimo wo o bego o swerwe lefelong la The Theatre on the Track, Midrand. Bjalo ka mofenyi ba John Deere Financial ba mo neetše trekere ye mpsha ya John Deere 5065 MFWD OOS. Edwin ke motšweletšamabele polaseng ye Swartlaagte, ye a e abetšwego ke mmušo go ya ka lenaneo la PLAS. Sehleng sa 2017 o bunne ditone tše 5,5 godimo ga hektare. Baphadišani ba bangwe ba mafelelo legorong le e be e le Remember Mthethwa wa Dundee le Lolwane Vuyani wa Lichtenburg. (Bala gape ka Edwin mo go *Pula Imvula* ya Feperware).

Legoro le lefsa le le bitšwago **Molemi wa Grain SA/Monsanto yo a nago le bokgoni bja go fetoga Molemelakgwebo wa Ngwaga**, le tsebišitše ngwagola. Legoro le le hlamešwe bale-

mi bao ba ka lemago nagatemego ya dihektare tše di fetago tše 100, fela ba sa kgonego go diriša naga ye ka bottlalo gonabjale, eupša ba nago le bokgoni bja go ka fetoga Balemelakgwebo ba Mohlamofsa bao ba tšweletšago ditone tše di sa hlaelego tše 250. Mofenyi wa legoro le lefsa le, Paul Malindi wa Edenville, Freistata, o re temo e ela mading a gagwe. O ile a dumelwelwa go diriša polasa ye ya dihektare tše 441 ka 2012 go ya ka lenaneo la mmušo la PLAS, mme a thoma go dirišana le ba Lenaneo la Grain SA la Tlhabollo ya Baledi ka wona ngwaga woo. Paul ke yo mongwe wa bao ba theilego Sehlophathuto sa Edenville. Go dumela ga gagwe go diriša dikeletšo tšohle tše a di filwego lebakeng le le fetilego, go mo hloletše moputso ngwagola. Baphadišani ba bangwe ba mafelelo, e lego Daniel Tshidiso le Ruben Mthlanbae, le bona ba tšwa Freistata.

Thembalihle Hopewell Tobo, mofenyi wa legorong la **Moleminyane wa Grain SA/Syngenta wa Ngwaga wa 2017**, o tšwa Ndunge, kgauswi le Bizana, Kapa-Bohlabela. O thomile go lema ka 1996 mme a ba leloko la Grain SA ka 2006; gonabjale ke yena modulasetulo wa Sehlophathuto sa Ndunge. Tšhemong ya gagwe ya dihektare tše 15 Tobo o bunne lehea la ditone tše di fetago tše 5 godimo ga hektare. Godimo ga go tšweletša lehea o na le kgwebjana ya maswi a soya ya go okeša mohola (*value-adding*) ye e golago gabotse. Tobo ke molemi wa boineelo yo a hlomphegago setšabeng sa

gabo. Meluxolo Mfoxo wa KwaZulu-Natal le Samson Shuwisa wa Mpumalanga e be e le bona baphadišani ba bangwe ba babedi ba mafelelo legorong le.

Molemelabophedišo wa Grain SA/Absa wa Ngwaga wa 2017, Mavis Hlatshwayo (55), o ikogagantše le Grain SA ka 2005 mme moletši wa gagwe ke Jerry Mthombothi (molomaganyi wa Tlhabollo). Mavis o kganyoga go katološa naga ya gagwe gore a hlole dibaka tša mošomo go thuša ba setšaba sa gabon ba ba hlokago mošomo. Tsebo ye a e humanago dikopanong tša dihlophathuto, dihlophengetiro (*workshops*) le dithutong tša Grain SA, ga a ke a gana go e fana le baledi ba ba hlaelago boitemogelo tikologong ya gagwe. Baphadišani ba bangwe ba mafelelo legorong le e be e le Elliot Siphewe Gumbi wa KwaZulu-Natala le Solomon Ghasa Dhlongolo yo a tšwago Mpumalanga.

Thoma go lokišetše ngwaga wo o tlago

Tšatši le lengwe le lengwe ge go esa lešokeng la Afrika, phala e tsoga e tseba gore ge e ka palelwka ke go šia tau ka lebelo, e ka se phologe. Tšatši le lengwe le lengwe ge go esa lešokeng la Afrika, tau e tsoga e tseba gore ge e ka šiwa ke phala, e tlo bolawa ke tlala. Tshwantšhišo ye e šupa gore ga go bohlokwa ge eba o phala goba tau, se bohlokwa ke gore ge letšatši le hlabo, o swanetše go tsena fase **gobane**...ga go lehumo le le tšwago kgauswi. Molemi, se no lora go ba mofenyi, tsoga ka mahube o ntše dikudumela go fihlela le dikela – mafelelong a ngwaga o ka no bona o le yo mongwe wa bafenyi Letšatšing la Nyakalalo la 2018!

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Louise Kunz, yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go louise@infoworks.biz.

Ipee maemong a ba bangwe

Tlhomphano ke ntlha ye bohlokwa setšabeng se sengwe le se sengwe, mme tlhomphano gape ke motheo wa tharollo ya mathata nageng ya rena. Le ge go le bjalo kwešišo ya rena ya tlhompho e a hlaela.

Go ya ka pukuntšu tlhompho ke maikutlo a maatla a tumišo ya selo goba motho ka baka la bokgoni le boleng bja gagwe. Le ge go le bjalo, go na le lehlakore la bobedi la tlhalošo ya tlhompho leo le kwešišwago ke ba se kae fela go rena, e lego gore tlhompho e ama le maikutlo, dikganyogo le ditshwanelo tša ba bangwe – ka mantšu a mangwe, na o kgona go ipee maemong a ba bangwe? Ke mo re palelwago. Ge re hlompha ba bangwe, sa mathomo re swanetše go nagana ka moo mantšu le ditiro tša rena di ka amago ba bangwe ge re bolela le bona goba re dira se sengwe go bona.

Mo go Mateu 5, Bibebe e re botša ka moputso wa batho bao ba phelago go ya ka Lentšu la Modimo. Go feta fao Thero ya Mahlogonolo e re botša ka dintlha tše dingwe tše mmalwa tše Modimo

a tlo putsago motho go fetiša go ya ka tšona ge di elwa hloko. Ke dipharologantšo tšohle tše Mokriste a swanetše go ba le tšona.

Eupša ge o ipea maemong a ba bangwe o swanetše le go itlhahluba go bona seo o lego sona. Krisemose ke nako ya nyakalalo le ba lapa, nako ya go akanya lebaka le le fetilego le go lebelela pele. A nako ye ya lethabo e be nako ya go itlhahluba. Ba bangwe ge ba go lebelela ba bona mang? Na ba bona Jesu Kriste bophelong bja gago? Ke sona se Lentšu la Modimo le se nyakago go rena.

Re ka letela ngwaga wo o makatšago ka 2018 ge bohole re dumela go direla ba bangwe ka thuso le tlhahlo ya Yomaatlaohe; ka mokgwa wo re ka phetha tsela ya ka moso ya setšhaba sa rena. Re na le boikarabelo mabapi le rena ka noši le ge e le bokamoso bja bana ba rena: re swanetše go phonyokga leswiswi le bobe bjo bo re dikanelšego, go tlogela lebaka le le fetilego, le go nepiša tše di thusago le gona di tišago setšhaba sa rena.

Lehlogonolo le na le bao ba sepelago moriting wa Lentšu la Modimo! Anke ngwageng wo o

Jaco Minnaar

šegofatšwe le ba lapa la gago le ba morafe wa geno, mme a Mahlogonolo a Gagwe a le felegetše!

**Taodishwana ye e ngwadilwe ke Jaco Minnaar,
Modulasetulo: Grain SA. Ge o nyaka tsebišo ya go
feta ye, romela imeile go jaco@compuking.co.za.**

Dula o leka dilo tše mpsha

Baagi ba naga ye, go no swana le ba ba amegilego intastering ya temo, ba fišegela go kwa ditaba tše botse. Sehla se se fetilego e be e le sa diphapano – komelelo tikologong ya Kapa-Bodikela, bošidi karolong ya Leboa. Kapa-Bodikela e mathateng, kudu tikologo ya Swartland. Kapa-Borwa e ile ya bona dihla tše botse tše mmalwa pele ga se sa palogare. Karolong ya Leboa re lemogile kgonego ya nnete ya diphapano tše.

Go tšweleditšwe dipuno tše botse go fetiša tše di kilego tša ba gona. Le ge go le bjalo, Balaodi ba Dipanka ga ba dumelele dikadimo gabonolo ka ge dithekisio tša mabele di theogile ka moo di fetwago ke ditshenyegelo tša go tšweletša dibjalo tše. Rena balemi re dula re ipotšiša gore ke eng seo re ka se dirago mabakeng a sego a ka mehla a mohuta wo? Nnene ke gore ga go na karabo ya ka pela malebana le potšišo ye.

Batšweletšamabele ba Afrika-Borwa ba bontšitše kgotlelelo mengwageng ye mmalwa ye e fetilego. Kgotlelelo ke bokgoni bja go tšwela pele le ge maemo a bfile, le go hwetša ditharollo tše mpsha malebana le mathata a a dutšego. Ka fao keletšo ya ka ya mathomo malebana le 2018 ke go tšwela pele go leka dilo tše mpsha tše di

ka tišago bolemi bja gago – kgotlelela! Keletšo ya bobedi ke gore o akanya dipalo pele ga ge o thoma go reka, go bjala le go bapatša.

Go sa na le dikane go tše mmalwa ka ga batšweletšamabele bao ba no thomago go bjala ntle le go akanya dipalo ka tshwanelo. Tshwarelelo boleming e ama tlholo ya poelo ye e kgontšago tlholo ya kaptelele ye mpsha ya go katološa le go kaonafatša ditheknotolši tše o di dirišago. Kgonthiša go kgopela keletšo ye botse go barekiši ba dinyakwapšalo tša gago le ge e le go batšweletšamabele ba boitemogelo bao ba phologilego meseneke (mathata) le dikomelelo tša go feta e tee. Keletšo ye botse e ka hwetšwa gape go Grain SA (dihlophathuto, dikgatišobaka le baeletši). Bao ba kgopelago ba ka se ganetšwe keletšo ye botse.

Ngwageng wa 2018 sehlopha sa Grain SA se tla tšwela pele go bea tšelete le enetši go feta pele dinyakisong tša go hwetša ditharollo malebana le ditlhohlo tše di dutšego, kudu mabapi le phetogo ya klimate. Re tla lekola ge eba mogokong (*Fall Army Worm (FAW)*) o tla hlasela dibjalo tša rena gape selemo se. Ga se ra hwetša bohlatse bofe kapa bofe mabapi le wona Kapa-Bodikela sehleng sa go gola ga dibjalo. Mo re nyaka go gatelela tirišano ya rena le Kgoro ya Temo, Kagodikwa le

Jannie de Villiers

Boruahlapi. Maitekelo a rena a go kgodiša ba mekgatlo ya tšelete go dumela balemi ba rena dikadimo e dula e le ntlha ye bohlokwa. Mabapi le se go bonala gore Baetapele ba Balemi ba swanetše go boledišana le baetapele dipolitiking mabapi le diphetlo dife le dife tše di kgotsofatšago.

Le ge go bile mathata a mmalwa ngwageng wa 2017, a re lekeng ka maatla go diriša dibaka tše Modimo a re fago tšona Ngwageng wo Mofsa. Ke holofela gore Modimo o tla theeleša dithapelo tša rena, e sego fela go šireletša dipolasa tša rena, eupša go šireletša le naga ya rena ye e rategago.

Rena ba Grain SA re le lakaletša sehla se sebotse sa tšeletšo le tetlego ngwageng wa 2018!

**Taodishwana ye e ngwadilwe ke Jannie de Villiers,
Mohlankediphetšomogolo (CEO) wa Grain SA.
Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile
go jannie@grainsa.co.za.**

Kanola - diriša dibolayangwang ka moo go kgontšhago

Profesa Steven Powels wa Australia-Bodikela ke setsebi sa taolo ya twantšho ya dibolayangwang. Yena o eletša gore re swanetše go 'tia kgomo lenaka' nako ye nngwe le ye nngwe ge re diriša sebolayangwang.

Se a se šupago ke gore re swanetše go kgonthiša go diriša sebolayangwang ka nepagalo gore diphetho e be tše kaone ka moo go kgonegago. Malebana le kanola dibolayangwang tše di ka dirišwago ke di se kae fela. Ka fao go bohlokwa go fetiša gore re ele keletšo ya gagwe hloko. Bothata bja go kgetha sebolayangwang se se lebanego (*selection pressure*) bo tiisa twantšho (ngwang o Iwantšha khemikhale) mme fao kgašetšo e swanelago go boeletšwa, bothata bjo ebile bo golela pele.

Gare ga dibolayangwang tše di hwetšagalago, se bohlokwa go fetiša malebana le taolo ya bjang bja ngwaga mašemong a kanola, ke Trifluralin (Trif). Le ge go le bjalo, maatla a Trifluralin a fokotšwa ke go ratega ga tirišo ya temopabaleo le tlogelo ya mašaledi a puno bokagodimong bja mmu. Sebolayangwang se se gomarella mašaledi afe le afe a dibjalo ka maatla mme ga se tlošwe ke meetse (pula). Ka fao bokaakang bja sebolayangwang se se tsenago mmung ke bjo bonyenyane ka ge bontši bja sona bo šalela mašaleding.

Sebolayangwang se Trifluralin se monwa ke medu ya bjang, ka fao se tsena popego ya bjo-

na kqatong ya tlhogo, pele ga ge mengwang ye e tšwelela mmung. Go feta fao, khemikhale ye e hlahlamollwa ke mahlasedi a *ultra-violet* gore e šome ka tshwanelo – lebaka le bohlokwa go fetiša la gore khemikhale ye e tswakanywe le mobugodimo ge e se no gašetšwa.

Bjale go swanetše go dirwa eng?

Sebolayangwang se Trifluralin se šoma bokaone ge se gašetšwa bokagodimong bja mmu ke moka sa tswakanywa gabotse le mobugodimo go ya botebong bja 5 cm go ya go 10 cm pele ga ge kanola e bjålwa. Go ya ka mokgwa wo o dirišwago gona-bjale wa go gašetša sebolayangwang se tshepe-long ya pšalo fao go lego llaga ye koto ya mašaledi a dibjalo, go ka laowlwa tekano ye e ka bago 70% ya bjang fela. Go feta fao, sephesente se se boela fase fao mašaledi a dibjalo bokagodimong bja mmu a oketšegago, le/goba moo khemikhale ye e tswakanywago le mobugodimo e fokotšegago, go swana le ge go dirišwa polantere ya dipapetlasediko (*disk-type planter*). Ka go le lengwe, moo sebolayangwang se tswakanywago le mobugodimo ka tshwanelo go ya ka moo go hlaošitšwego, katlego ya taolo ya bjang e ka ba 100%.

Le ge go le bjalo, se se ra gore taolo ya mašaledi a dibjalo fao go dirišwago mekgwa ya temopabaleo, e tla swanela go fetolwa ge mengwang ya bjang e hlola bothata. Mašemo ao a hlaoelwago tšweletšo ya kanola a tla swanela go beakanywa ka

mokgwa wo mongwe go kgonthiša katlego malebana le tirišo ya Trifluralin. Go fokotša mašaledi a mabele a manyane a go swana le kanola a ngwaga wo o fetilego, a ka tlengwa dingata (baled) goba dikgomo di ka fudišwa mašemong ao.

Mokgwa wo o kgontšhago wo o dirišwago ke balemi ba Australia ke wa go kgobelmašaledi a kanola (dirite) temaneng ye tshe-sane ya tšhemlo le go a fiša. Ka tsela ye go fišwa lefelo le lenyane fela. Go feta fao go fediswa le sephesente se segolo sa dipeu tša mengwang. Ka nako ye nngwe batšweletši ba goga dithaere tše boima ka ditrekere ba putlaputla mašemo go hlahlamolla mašaledi le go lekanya mmu. Se sengwe se se ka akanywago ke go lema gatee go se iše fase morago ga ge Trifluralin e gašitšwe le gona pele ga ge kanola e bjålwa. Tirišo ya sesegi (*cutter*) le sephatlatalatši (*spreader*) sefoding le gona go thuša go nolofatša tshwaro ya mašaledi le go a phatlatalatša ka go lekana tšhemong.

Batšweletši ba ba swerego bothata go fediswa ngwang wa bjang bja ngwaga, ba swanetše go kgetha seo se lego bohlokwa go bona – taolo ye e kgontšhago ya mabjang mašemong a kanola (seo se tlogo godiša puno ya kanola ka ge go le bonolo go hlogiša dipeu tše nnyane tša yona ka katlego ge mašaledi a dibjalo e se a mantši mašemong; go feta fao mathata a a ka hlolwago ke mabjang mabeleng a a latelago a

a fokotšwa), goba tahlego ya tshiretšo ya mmu (khupetšo ngwageng o tee go ye mene).

Dibolayangwang tše dingwe tše tharo tše di ka thušago go laola bjang bja rae/rogo (*ryegrass*), ke Kerb, Cysure le Atrazine. Kerb e dirišwa morago ga ge kanola le bjang bja rae bo tšweletše mmung. Kanola e swanetše go ba kqatong ya matlakala a mararo (*three-leaf stage*) mola go le kaone ge bjang bo se bja feta kgato ya megwang ye mebedi (*two-leaf stage*). Kerb e nyaka mobugodimo wa monola go kgona go moyafala; gape mmu o se ke wa ba boleta go fetiša (*too loose*) go ya fase ka ge se se thuša tlhogo ya mengwang ye o ka se kgonego go e laola ka katlego ka morago.

Le ge twantšo ya "sulphonyl-urea (SU)" e bonala bjanyeng bja rae ka tlwaelo, go sa na le batšweletši ba mmalwa bao ba laolago bjang bjo ka katlego ka go diriša Cysure. Ke mehuta ya kanola ya Clearfield fela ye e ka gašetšwago ka Cysure. Kanola e swanetše go ba e fetile kgato ya matlakala a mahlano (*five-leaf stage*) pele ga ge e ka gašetšwa ka Cysure.

Atrazine e ka gašetšwa fela dikhalthibeng tše kanola tše di sa lwantšego Triazine (*triazine-tolerant (TT) cultivars*). E ka gašetšwa ka nako ya pšalo goba mola mengwang e sa tšwa go tšwelela mmung. Go kgonthiša diphetho tše botse tše di kgonegago, Atrazine e swanetše go dirišwa pejana ga ge pula e ena – lebaka ke gore sebolayangwang se se monwa kudu ke medu ya

mengwang mme meetse a pula a tla thuša go se tsentšha mmung. Tirišo ya Atrazine e ka laola le mengwang ya tlakalaphara ya go swana le rateise ya naga (*wild radish*) ka katlego. Go bohlokwa go se diriše Triazine efe le efe ye e fetago 1 kg godimo ga hektare, gobane e ka senya mabele a a tlogo latela. Tshenyo ye e ka feta mohola wo o bego o swanetše go tlišwa ke tirišo ya sebolayangwang, e lego go kaonafatša puno.

Kanola e na le mehola ya go fapafapanana ge e akaretšwa lenaneong la photošopšalo le mabele a manyane (*small grains*). Gonabjale kanola ka boyona ke sebjalo se se hlolago kheše (*cash crop*) ka ge khwetšagalo ya dikhalthiba tša mapastere (*hybrid cultivars*) e godišitše kgonego ya puno ye botse ka moo go bonagalago.

Ke nnete gore diholpha tše dingwe tša dikhemikhale (chemistry groups) di ka dirišwa malebana le kanola kqatong ya popego ya dithoro (*grain phase*), mme se se ra gore go ka akanywa maano a a atlegilego a go lwantšha mengwang. Taolo ye e kgontšago ya mabjang tšhemong ya kanola le yona e ka boloka tšelete mabapi le theko ya dibolayangwang tše di turago tše di fedišago mabjang kqatong ya popego ya dithoro tša kanola.

Pharologantšho ye nngwe ye bohlokwa-hlokwa ya kanola ke bokgoni bja yona bja go gatelela mengwang ka botlalo ye e hlogago ka morago, seo e lego bothata bjo bo golago. Bokgoni bjo bo theiwa ke seširo sa matlaka-

la a a kitlanego (*dense leaf canopy*), seo se šetšego se dutše ge dibjalo di fihletše kgato ya matlakala a mane go ya go a mahlano (*four to five-leaf stage*). Ka fao kemo ye e kitlanego ya dibjalo, le gona e lekanetšego, e bohlokwa go fetiša, ka ge mengwang e gola ka pela fao go tlogetšwego dikgoba. Kemo ye e nyakegago e ka phethagatšwa ka go bjala kanola ka direi tše di batamelanego. Ka tsela ye phadišano ya dibjalo direing, se se dirago gore dibjalo tše mpsha di hwe, e a fokotšwa. Go kgonthiša di-puno tše botse tše di kgonegago, batšweletši ba swanetše go leka go phethagatša kemo ye e akaretšago dibjalo tše 50 go ya go tše 70 metarengsekwere, tše di phatlalatšego ka go lekana tšhemong yohle.

Le ge khwetšagalo ya mehutahuta ya dibolayangwang tše go laola mabjang mašemong a kanola e nolofatša taolo ye e atlegilego ya mengwang, go sa le bohlokwa go phetha se sengwe le se sengwe ka nepagalo. *Diriša dibolayangwang ka moo go kgontšago!*

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Chris Cumming, moeletši wa PRF (Protein Research Foundation). Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go cummingza1946@telkomsa.net.

DINAWASOYA di a tshepiša ka baka la maemo a a kaonafaditšego

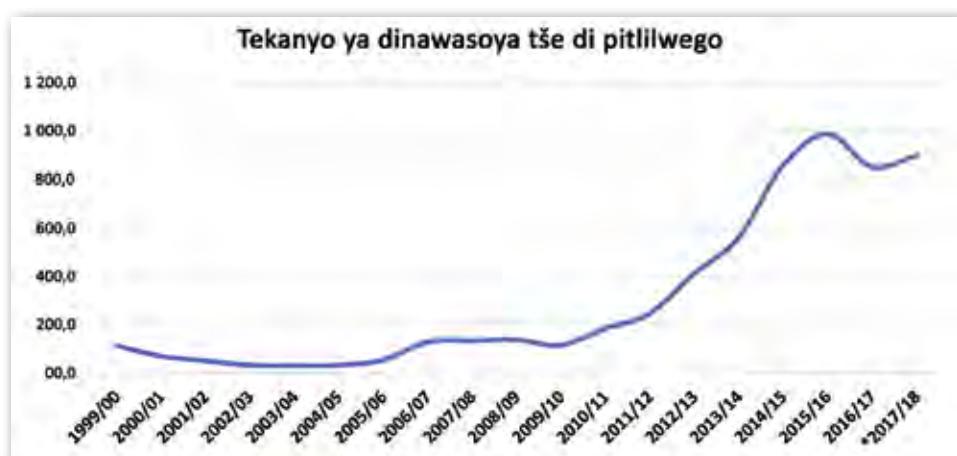
Go molaleng gore batšweletši ba thomile go rata dinawasoya kudu. Seka se tšweletšong ya dinawasoya ga se bona-le fela mo gae, eupša le lefaseng ka bophara.

Pele ga komelelo ya 2016/2017 Afrika-Borwa e tšweleditše puno ye kgolo ya dinawasoya ye e kilego ya ba gona mo gae, e lego ditone tše di feta-go 1 milione. Ka nako yeo tšweletšo ya dinawasoya e be e šetše e namelela, eupša e ile ya tsenwa gare ke komelelo yeo e šoro, mme tšweletšo ka kakaretšo ya boela fase ka 30% ngwageng wa papatšo wa 2016/2017. Ngwageng wa papatšo wa gonabjale (2017/2018) tšweletšo ya dinawasoya go lekanyetšwa gore e tlo ba ye kgolo ye e kilego ya ba gona, e lego ditone tše 1,3 milione; lefelo leo le bjetyšwego dinawasoya gonabjale le feta la sehla se se fetilego ka 13,4%. Ka moo go bonalago tšweletšo ya dinawasoya o ka re e tlo dula e gola.

Go ya ka dikakanyo tša mafelelo tša dibjalo tše di tsebištwego ke Komiti ya Ditekanyetšo tša Dibjalo (*Crop Estimates Committee*), go letetšwe gore lefelo le le tlogo bjalwa dinawasoya le tlo katologa ka 25%, go tloga go dihekture tše 573 950 ka 2016 go ya go tše 720 000 ka 2017. Tihatlogo ye e akaretša kudu balemi bao ba tlogetšego go bjala lehea ba bjala dinawasoya bakeng sa lona. Kgahlišo malebana le tšweletšo ya dinawasoya e tišišwe nakong ye e fetilego ka baka la nyako ye e golago mo gae, le poelo ye kaone ye e hlowlago ke tšona ge e bapišwa le poelo ya lehea.

Mengwageng ya malobanyana bajji ba bontšitše gore dijo tše di akaretšago proteine ka bontši di nyakega ka maatla. Mabaka a a amile le intasteri ya diruiwa moo nyako ya furu ya go swana le kuku ya oli (*oilcake*) ilego ya golela godimo ka potlako.

Krafo ya 1: Tekanyo ya dinawasoya tše di pitlwago (soybean crushing margins) mo gae.

Sehleng sa papatšo sa gonabjale dinawasoya tše di pitlwago go tšweletša oli le kuku ya oli di akaretša tekanyo ya 86% ya palomoka ya nyako ya dinawasoya mo gae, ye e godilego mengwageng ye e fetilego. **Krafo ya 1** e bontšha tekanyo ya dinawasoya tše di pitilwego (*crushing margin*) mo gae go tloga ka 1999/2000 go fihla sehleng sa 2017/2018.

Tekanyo ya dinawasoya tše di pitlwago e hlatlogile ka lebelo go tloga ngwageng wa papatšo wa 2009/2010 go fihla gonabjale. Le ge go le bjalo, tihatlogo ye ya go tia e ile ya kgaolwa mengwageng yeo dinawasoya di bego di hlaela mo Afrika-Borwa, go swana le ngwageng wa papatšo wa 2016/2017. Le ge go le bjalo, tekanyo ya dinawasoya tše di pitlwago e thomile go namelela gape sehleng sa 2017/2018, mme go lekanyetšwa gore e ka fihlela ditone tše 900 000.

Tihatlogo ye botse nyakong ya dinawasoya e hlotšwe kudu ke kgahlišo ya intasteri ye. Le

ge go le bjalo, go bohlokwa go ela hloko gore le ge tšweletšo ya dinawasoya e golela godimo mo Afrika-Borwa, balemi ba bangwe ba lemogile gore go boima go tšweletša sebjalo se ka katlego go feta dibjalo tše dingwe. Go feta fao go bonala o ka re dibjalo tše ga di a tia go swana le lehea, kudu mafelong a a omilego bjalo ka Freistata. Ka fao, go no swana le sebjalo se sengwe le se sengwe, tšweletšo ya dinawasoya le yona e sepelelana le kgongalokotsi. 🌱

Taodišwana ye e ngwadiilwe ke Michelle Mokone, Motsebaekonomi wa Temo: Grain SA. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye romela imeile go Michelle@grainsa.co.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

*Life is 10% what happens to me
and 90% how I react to it.*

~ Charles Swindoll

Sonoplomo – sebjalo sa mohola lenaneong la gago la tšweletšo

Sonoplomo ke sebjalo se se makatšago seo se ka bjålwago mafelong a mmalwa mo Afrika-Borwa. Mafelo a bohlokwa moo sonoplomo e tšweletšwago ke Freistata-Leboa, karolo ya bohlabeled bja profense ya Leboa-Bodikela, le karolo ya borwa bja Mpumalanga.

Sonoplomo ke sebjalo se sebotse seo molemi a ka se dirišago lenaneong la phetoshpšalo. Go feta fao sonoplomo e ka bjålwa bakeng sa dibjalo tše dingwe ge nako ye e lebanego ya go di bjala e fetile, go swana le lehea. Lebaka ke gore sonoplomo e ka bjålwa go fihla mafelelong a Janaware.

Sonoplomo e nyaka klimate ye e fišago, ye e omilego, le pula ya 400 mm go ya go 600 mm ka ngwaga. Ke sebjalo se se tileygo se se kganago go kgotlelala mengwageng ya komelelo. Ge maemo a klimate a swanela, sonoplomo e tšweletša puno ye botse go phala lehea mabung a bodila (esiti) goba a letsope. Ka fao re ka re sonoplomo e fa molemi sebaka sa go kgetha mme ke sebjalo sa mohola lenaneong la gagwe la phetoshpšalo.

Kgwedi ya Janaware ke nako ya maleba go fetisa ya go bjala sonoplomo. Ka fao ka nako ye molemi o swanetše go akanya dintlhā tshole tše di amago pšalo ya sonoplomo.

Kgonthiša go kgetha khalthiba ye e lebanego yeo e tlogo tšweletša gabotse maemong a polasa ya gago. Ke mokgwa wo mobotse go reisana le moemedi wa peu ka taba ye. Yena a ka kgona go go eletša ka ga kemo (palo) ya dibjalo ye e nyakegago, seo se tla go dumelalago go akanya bokaakang bja peu ye o swanetšego go e bjala. Kemo ya dibjalo e tla

huetšwa ke ge eba mašemo a a bjålwago ke a nošetšwago goba a a sa nošetšwego.

Kgonthiša go tše dišupommu go phepha tlhophollo ya mabu a gago. Dišupommu di swanetše go romelwa ka nako go go fa sebaka sa go akanya diphetho tša tlhophollo gore o kgone go ortela monontšha wo o nyakegago pele ga ge pšalo e thoma. Ge o romela dišupommu laporotoring go lekwa, kgonthiša go ba tsebiša dibjalo tše o nyakago go di bjala. Monontšha wo o o dirišago o swanetše go kwana le diphetho tša tlhophollo ya dišupommu tša gago.

Dintlhā tša ka godimo tshole di bohlokwa kudu mme di swanetše go akanya le go dirišwa. Le ge go le bjalo, ntla ye nngwe ya taolo e nyaka šedi go feta tše dingwe ka nako ya pšalo, e lego taolo ya ngwang. Lebakeng la dibeke tše di tshelelago morago pšalo, sonoplomo e huetšwa gabonolo kudu ke phadišano ye e hlowlago ke ngwang. Ka nako ya pšalo go nyakega maitekelo a a itšego go kgonthiša seloto se sebotse se se hlwekilego le gona se lekanetšego. Taolongwang ya semotšhene ke mokgwa wo o tlwaelegilego ka ge o hlola llaga ye boleta ya mohlabana, e lego mmu wo o nyakegago go fetisa woo molemi a ka bjålago go wona. Morago ga pšalo o tla swanela go gašetša sebolayangwang se sebotse se se dirišwago pele ga ge mengwang e tšwelela mmung (*pre-emergence herbicide*).

Se se swanetše go phethwa ka pejana morago ga pšalo ka ge peu ya sonoplomo ka tlwaelelo e hloga matšatši a 7 - 10 morago ga ge e bjetšwe, ge maemo a klimate a dumela. Ge maemo a boso e le a bošidi le go fiša, molemi o tla swanela go gašetša motswako wa sebolayangwang se sebotse se se dirišwago morago

ga go tšwelela mmung ga mengwang (*post-emergence herbicide*). Go bohlokwa go phepha se pele ga ge sonoplomo e golela godimo go fetisa, go sego bjalo trekere le segašetši di ka se kgone go tsena mašemong.

Dibjalwana tše nanana tša sonoplomo di huetšwa gabonolo kudu ke maemo a boso, ka fao di nyaka šedi le tlhokomelo ye e itšego. Di fišwa gabonolo ke letšatši le go senywa ke phefo, seo se ka amago kemo ya dibjalo le puno ya gago ka mokgwa wo mobe. Ge go dutše maemo a go fiša, a phefo le lerole tikologong ya gago gonabjale, e ka ba kgopolole ye botse go 'šišinya' (scratch) mmu wa gare ga direi go fokotša tshenyo. Mmu wo o šišintšwego o tla fokotša lerole le gona legogo la ka godimo le ka phušulwa ka mokgwa wo, se se ka thušago sonoplomo go tšwelela mmung.

Eba le malebiša ka mehla. Akanya punotebanywa ye e kgonegago mme o nepiše go e phethagatša. Kgonthiša gore peakanyo ya gago ya pele ga mathomo a sehla e phethegile gore ge pšalo e thoma o kgone go tšwela pele gabotse, go se na tše ntši tše di go šitišago. Sa mafelelo, kgonthiša gore o kwešiša dibjalo tše o di bjålago. Ge o akanya go bjala sonoplomo la mathomo, go bohlokwa gore o dire dinyakišišo tše di hlokegago pele. ●

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Gavin Mathews, Setsebi sa Taolo ya Tikologo. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go gavmat@gmail.com.

Mokgwa wa go lema wa ka mehla le wa go lema ganyane fela, **le ka** **moo mekgwa ye e amago mmu**

Temo ya mathomo (primary tillage) go beakanya mašemo.

Ge o sepela le naga wa bogela mekgwa ya go fapano ya go lema mo Afrika-Borwa, o kgona go lemoga maitekelo a go tšwetša mokgwa wa go lema ka gonyane (temopabalelo) pele go feta mokgwa wa ka mehla.

Mokgwa wa go lema wa ka mehla o akaretša ditiro tše mmalwa tša semotšhene tša go swana le go lema go iša fase ka mogoma le ka sekotielopulu, go diriša sephatšammu (*ripper*), go šoma mmu ka didirišwa tša meno (*tyne workings*) ka moo go sa išego, le peakanyo ya seloto morago ga puno ya mabele dihleng tša marega le selemo. Morago ga fao mmu o latšwa lebaka le le itšego go kokotletša monola pele ga pšalo ya dibjalo tše di latelago. Sephetho sa mokgwa wo ke tlholego ya lekwala le le kgontšhago kgogolegommu ye e hlwlwago ke phefо le meetse, le ge e le kgohlagano ye e fetišago ya mmu ka baka la pula ye e nago ka maatla. Mmu wo o swanetše go lemollwa (*loosened again*) go tiša taolo ya ngwang le go nolofatša monego ya monola ge pula e ena.

Mokgwa wa temopabalelo goba wa go lema ganyane fela, o tsebišitšwe ka bophara mafelong a tšweletšo ya mabele a Amerika mengwageng e se mekae pele ga 1980. Mokgwa wo o ile wa

amogelwa ke balemi ba dinaga tše dingwe tše mmalwa go akaretša le batšweletšmabele mo Afrika-Borwa. Ka fao go hwetšagalal diphetho tše ntši tša nyakišio le ge e le tsebišo ye e eletšago malebana le katlego goba pholotšo ya mekgwa ye e fapanego ye e dirišwago.

Temopabalelo ke mokgwa wa go lema ganyane fela wo o akaretšago maemo a mma-lwa a a fapafapanego. Tše dingwe tša dithekni tše di dirišwago ke tša khupetšo ka dirite (*stubble-mulching*), e lego go tlogela mašaledi a mangwe a dibjalo bokagodimong bja mmu ka go phetha ditiro tše di itšego ka didirišwa tša meno. Thekniki ye nngwe ke ya go se leme le ganyane (*no-tillage*) – go ya ka thekniki ye tšišinyo e nnoši ya mmu morago ga puno ke ge go bjalwa sefsa ka polantere ye e itšego ya dipapetasediko goba meno a a kgonago go tsenela mmu wo o sego wa lengwa. Temopabalelo e hlaolwa ke mokgwa wa go tlogela tekanyo ye e sa hlaelego 30% ya mašaledi a puno bokagodimong bja mmu.

Taolo ya ngwang fao go dirišwago mokgwa wa temopabalelo e kgontšhwa ke tirišo ye e feletšego ya metswako ya go fapafapano ya dikhemikhale tše di gašetšwago gantšinyana.

Katlego ya mokgwa ofe le ofe wo o dirišwago e theilwe kudu godimo ga mohuta le maatla a mmu; pula ye e nago le klimatikologong ye o lemago go yona; tikologo ya maekro (*micro environment*); le bokgoni bja molemi bja go phetha ditiro tše di lebanego ka nako ye e lebanego. Balemi ba bangwe o ka re ba swara bothata go ikamantša le dinyakwa le tirišo ye e nepagetšego ya temopabalelo. Ba bangwe bona ba kgona go kaonafatša mabu a bona le go atlega go tšweletša dipuno tše kaone le go godiša dipolo tša bona. Na wena o eme bjang boleming bja gago?

Katlego ya mokgwa ofe le ofe wo o kgethwago o theilwe kudu godimo ga tirišo ya ditlhamo tše di kgontšhago bokaone le peakanyo ye botse ye e kgonegago ya pšalo mašemong ao a sego a lengwa le ganyane (*no-till planting operation*). Mafelong a bokgoni bja gare, a a akaretšago mabu a seloko se se tswakanego le mohlabana, moo dikhemikhale tše di itšego di gašetšwago ngwaga le ngwaga ka go se kgaotše, go na le dipolasa tše di bontšhago mašemo ao e kego a 'hwile'.

Peakanyo ya mananeo a phetoshopšalo a a akaretšago dibjalo le bjang (*grass leys*) leboong la mengwaga ye 5 - 7, e swanetše go phethwa go fokotša tirišo ya khemikhale efe le efe e tee. Balemi

Temo ya bobedi e phethilwe pele ga pula ya bokaakang bja 50 mm.

ba bangwe ba nyakilo ikuša ka go diriša dithekники tša go se leme le ganyane ka moo go fošagetšego lebakeng la mengwaga ye mmalwa. Kgetha mokgwa wo o swanelago trekere (ditrekere) le didirišwa tše o nago le tšona polaseng ya gago gonabjale bokaone. Akanya ka kelohloko kgonagalokotsi le ditshenyegelo tše di sepelelanago le go reka dithamo tše mpsha tše di turago go thoma tirišo ya mokgwa wa temopabalelo (go lema ganyane goba go se leme le ganyane).

Khuetšo ya mabu

Ge o nyaka kgothašo mabapi le go fetola mokgwa wa gago wa go lema go tloga go wa ka mehla go ya go wa temopabalelo, re eletša gore o etele polasa ya mohuta wo: Moo mokgwa wa go lema ganyane goba wa go se leme le ganyane (temopabalelo) o šetšego o dirišitwe mengwaga ye e šupago mašemong ao a sa nošetšwego; goba moo temopabalelo e dirišwago tikologong yeo pula e nago ka go lekana (mohlamonge go feta 650 mm ka ngwaga); goba moo mašemo a bokgoni bja godimo a lengwago ka mokgwa wa temopabalelo le gona a nošetšwago ka tikologare (*centre pivot*).

Kgopela go epa melete mo le mola mme o tla lemoga tše di latelago: ga go na legogo bokagodimong bja mmu; dinogameetsana di atile; kopano (*aggregation*) ya dikarolanammu e kaone; kokotlelo ya humase; ga go na kgohlagano ya mmu; temo (*soil tilt*) e kaone; tshwaro ya monola; le monono wo o kaonafaditšego go fetiša, go akaretša le kokotlelo ye botse ya mehutahuta ya dipakteria tša go loka le seo se bitšwago '*mycorrhiza*'. Popegommu (*soil system*) ye e hlotšwego ka tsela ye e

kgona go tšweletša phepo ye e ka godišago dibjalo gabotse sehengl sohle, le go tšweletša dipuno tše di ka hlolago dipolo tše botse go fetiša.

Dintla tša sephetho sa tirišo ya mokgwa wa go lema wa ka mehla di fapania ka bottalo le tše di bolešwego ka godimo. Elelwa gore popego ya mabu a mabotse a a kgonegago e tšeа mengwagangwaga.

Kakaretšo

Akanya dintla tše di bolešwego ka godimo ka tlhokomelo, tše di ka go kgontšago go fetola mokgwa wa gago wa go lema. Se gape se ka go kgontša go kaonafatša mabu a gago le ditseno tše di kgonegago, go kgonthiša gore o ka kgotlela bjaloo ka molemi yo a atlegilego mengwageng ye e tlago.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke molemi yo a rotšego modiro.

Lenaneo la 1: Mehola le dipolamorago tša kakaretšo tša mekgwa ye e kgethilwego ya go lema.

Mokgwa	Mehola ye megolo	Dipolamorago tše kgolo
Tirišo ya mogoma wa ka mehla	Mokgwa wo o swanela mabu a kgamolo ye e fokolago. Mašaledi a puno a akaretšwa gabotse go fetiša. Seloto se se lemlwego gabotse. Temo ya mathomo (<i>primary tillage operation</i>).	Kgonagalo ye kgolo go feta ya kgogolegommu. Tahlego ye kgolo ya monola mmung. Mmu o swanetše go akaretša monola wo o nyakegago. Mmu o kgohlagana ka moo o sa tsenegego (<i>impenetrable plough pans</i>). Ditshenyegelo tša godimodimo malebana le dibešwa le modiro.
Tirišo ya mogomatshi-sele	Bokagodimo bja mmu bo šala bo le makgwakgwa ka baka la khupetšo ya mašaledi a puno. Kgogolegommu ye e hlolwago ke phefo le ge e le moyafalo ya monola ke ye nnyane ge e bapišwa le ya ge go lengwa ka mogoma wa ka mehla. Mokgwa wo o swanela mabu a kgamolo ye e fokolago. Kakaretšo ye e nyakegago ya mašaledi a dibjalo e ka laolwa ka go diriša meno (<i>tynes</i>) a itšego. Didirišwa tša go phetha khupetšo tša mohuta wa ' <i>rolmoer</i> ', tše di kgontšago le gona di sa turego, di ka dirišwa pele ga go lema.	Taolo ya kgogolegommu ye e nyakegago e feta ya ge go lengwa ka mokgwa wa ka mehla. Tahlego ya monola e sa le ye kgolonyana. Kgeretlanyo ya mašaledi a dibjalo e nyakega go a šitiša go kgobel sedirišweng. Mohuta wa meno le tlogelano ya ona e swanetše go sepelelana gabotse le maemo a polaseng ya gago. Dinyakwa malebana le dibešwa le modiro ke tša gare (mediamo).
Tirišo ya sekotlelopulu-gugu	Go na le mašaledi a a fetago a ge go lengwa ka mokgwa wa ka mehla mme kgogolegommu e a fokotšega; se se theilwe godimo ga mohuta le bogolo bja dipapetlasediko le ge e le lebelo la tsenyo ya mašaledi mmung. Mokgwa wo o swanela mabu a sehlaba le ao a gamolwago gabotse. Mašaledi a akaretšwa gabotse ge go nyakega.	Taolo ya kgogolegommu e boima kudu. Tahlego ye kgolo ya monola. Tshenyo ye kgolo go fetiša ya popegommu. Kgohlagano ya mmu wo o kolobilego. Ditshenyegelo malebana le dibešwa le modiro ke tša gare (mediamo).
Temopabalelo – go lema ganyane go ya go se leme le ganyane	Taolo ye e phadišago ya kgogolegommu. Pabalelo ye botse kudu ya monola. Ditshenyegelo malebana le dibešwa le modiro ke tše nnyane (minimamo). Mokgwa wo o tiiša popego le boitekanelo bja mmu.	Kakaretšo ya mašaledi a dibjalo e direga ganyane fela goba ga e direge. Molemi o ikanya kudu mananeo a dibolayangwang le tsebo le boitemogelo bjo bo nyakelwago tirišo ya tšona. Mabu a a sa gamolwago gabotse a ruthela ka go nanya. Ge go dirišwa dithamo tše di lebanego le dithaere tše koto ditrekereng le metšheneng ya go fola, kgohlagano ya mmu e a fokotšwa. Go nyakega ditrekere tša dikelowata tša godimo tše di kopanywago le dipolantere tša sebjalebjale. Go nyakega digašetši tša sebjalebjale tša go tura tše di kgonago go beakanywa (<i>calibrated</i>) ka nepagalo ye kgolo. Phetho ya dikgato tša taolo ya ngwang ka nako ye e lebanego e boholokwa go fetiša. Katološo ya tirišo ya monontša mengwageng e se mekae ya mathomo.

Ga go bonolo, eupša go na le mohola

Ka la 21 Setemere 2017 leloko la Grain SA, Wilmar Adams, molemi wa mengwaga ye 37 wa Suurbraak, Kapa-Borwa, o amogetše kabelo (award) ya SAB ya Motšweletši wa Bali yo a hlabologago wa Ngwaga.

Kabelo ye o e amogetše Letšatšing la Tebogo ya Batšweletši leo le bego le swerwe Polaseng ya Bali ya SAB go la Caledon. Moletlo wo o be o rulagantšwe ke ba South African Breweries (SAB) le ba AB InBev go bontšha boineelo bja bona malebana le go godiša temo mo Afrika-Borwa le go e tšwetša pele.

Mekgwa ye e atlegilego

Suurbraak ke torotswana ye nnyane ye e welago Mmasepaleng wa Selete sa Overberg, profenseng ya Kapa-Bodikela. Motsana wo o theilwe ngweng wa 1812 ge Lekgotla la Baromiwa la London le hloma mišene felo fao. Wilmar o rata tikologo ye ka phišego ka ge e le moo tatagwe, Eddie, a mo tsebišitšego temo. O goletše lefelong leo mme gonabjale o lema nagakopanelo ya dihektare tše e ka bago tše 300 yeo a e hirago go mmasepala wa gae.

Mahatma Ghandi, moetapele wa bao ba bego ba nyaka boipušo nageng ya India, o boletše gore: 'Bokamoso bo laolwa ke tše re di dirago lehono'. Temopabalelo e tiiša mantšu a mme Wilmar o dumela mehola ya yona ka pelo yohle. Mokgwa wo wa go lema o thušitše go fokotša kgogolegommu le go tiiša pabalelo ya meetse nageng ya gagwe, mme go feta fao o kaonafaditše puno ya gagwe ka moo go bonagalago. Mengwageng ye mene ye e fetilego palogare ya puno ya gagwe ya mabele e hlatlogile go tloga go 1,4 tone/hektare go ya go 3,6 tone/hektare.

Ka baka la tirišo ya mekgwa ya go lema ye e fokolago nagengkopanelo, morago ga go latela tatagwe, Eddie, yo a hlokafetšego mengwaga e se mekae ye e fetilego, Wilmar o ile a swanela go kaonafatša phepo ye e bego e hlaela, go tiiša monono wa mmu. O dirišitše kalaka go lokiša pH ya mmu a ba a leka le go boloka monola ka go kaonafatša khupetšo ya dirite (*stubble cover*).

Lehono Wilmar o tšweletša bali, korong, outse le kanola ka lenaneo la phetoshopšalo. Phetosh ya dibjalo e amantšhwya go ya ka puno le dihla mme e bonolo (*flexible*) ka moo go lekanego go dumelela diphetolo le tharollo ya mathata a a ka tšweletago. Sehleng sa 2016 o kgonne go tšweletša puno ya

Wilmar o kgonthišitše tšweletšo ya dibjalo tše di itekanetšego le puno ye kaone nageng ya gagwe ka go thoma temopabalelo le go diriša mekgwa ye mebotse ya bolemi ka go se kgaočo.

Ka Letšatši la Tebogo ya Batšweletši la SAB (SAB's Grower Appreciation Day), Frikkie Lubbe (motsebatemo wa Institute ya Afrika-Borwa ya Medišo ya Bali (South African Barley Breeding Institute (SABBI), le David Hauxwell (motlatšamo presidente wa khumano le tshwarelelo (procurement and sustainability) wa AB InBev, ba abetsé Wilmar Adams (wa mafelelo ka la go ja) kabelo (award) ya Motšweletši wa Bali yo a hlabologago wa 2016 (mašemong a sa a nošetšwego). O tumišitšwe ka tsela ye go leboga mošomo wa gagwe intastering ye le ka moo a phadišago tšweletšong ya bali. Ba be ba kgahilwe ke bokgoni bja gagwe bja go laola ditšhenyegelo tša tšweletšo, tekanyetšo le ditseno ka hektare.

bali ya ditone tše 3,6/hektare. Sehleng sa 2017 ge go be go omile go feta ngwageng wa 2016 ka baka la pula ya 102 mm fela lebakeng la pšalo, Wilmar o sa kgonne go buna ditone tše 3/hektare. Puno ya kanola o e iša lefelong la Soill go la Swellendam, moo e šongwago (*canola plant*), mola mabele a a iša koporasing ya Sentraal-Suid Koöperasie (SSK). Wilmar ke leloko la koporasi ye ya temo, ye e theilwego ke balemi ba tikologo ya Overberg (Kapa), ka 1931. Papatšo e phethwa ke khamphani ye e nepišago papatšo ya mabele.

Mengwageng ye e selelago ye e fetilego, Wilmar o dirišitše mokgwa wa go se leme le ganya-ne (*no tillage*) polaseng ya gagwe, mme ka tsela ye o kgonne go fokotša kgogolegommu le tahlego ya monola. O re mokgwa wo o hola diphedinyana (*micro-organisms*) tša mmung, tše di lego bohlokwa mabapi le tšweletšo ya puno ye botse. Go feta fao, mokgwa wo o thušitše go fokotša ditšhenyegelo ka go fokotša monontšha wo o nyakegago le tirišo ya dibeswa.

Go tloga ge a thoma go lema, Wilmar o amogetše mokgwa wa 'Go lema ka Mokgwa wa

Modimo' (*Farming God's Way*), e lego mmotolo le mosupatsela wa tšweletšo wo o hlamilwego ke Boet Pretorius, yo mongwe wa balemelakgweba ba mmalwa ba Zimbabwe bao ba rakilwego dipolaseng tša bona. Yena o phethile go thusa balemelabophedišo go diriša mmotolo wo wa 'go lemela bokamoso' ka katlego. Mmotolo wo o akaretša ditheo tše nne:

- **Ka nako:** Balemi ba swanetše go phetha dilo ka nako. Ge kgašetšo ya sebolayasenyi e nyakega, se diege. Ke se se hlaolago molemi wa ka mehla go molemi yo a phadišago.
- **Go ya ka boemo bjo bo nyakegago:** Mekgwa ya tšweletšo e swanetše go phethwa ka nepagalo go tloga mathomong mme tselakgauswi efe le efe e swanetše go šikologwa.
- **Šikologa tshenyo efe le efe:** Go senya meetse, peu goba ditšweletšwa ke go senya tšelete.
- **Ka lethabo:** Rata se o se dirago goba se tlogele. Go ya ka Dirk van Papendorp, yo mongwe wa baeletši ba gagwe lebakeng la mengwaga e se mekae, katlego ya Wilmar e theilwe godimo ga dintlhā tše pedi, e lego go ntšha kudumela le tirišo

Ba lapa la Adams ba thabetše mošomo wa bona tšišong ya totodijo nageng ye. Wilmar o na le mohumagadi wa gagwe, Chrishenda, le morwabo, Wade (5).

Ga go bonolo, eupša go na le mohola

ya mekgwa ya go lema ye e phadišago. Molemi yo, yo a šomago ka phišego le boineelo, o kgahlile Dirk ka moo a ilego a mo kgetha go tsena phadišano ya 'National LandCare Conference Best Conservation Agriculture: Advanced Smallholder award'.

Kholofelo malebana le ka moso

Wilmar o holofela gore bokamoso bja temo mo Afrika-Borwa ke bjo bobotse mme o re balemi ba swanetše go ntsha kudumela le gona ba swanetše go ikana Modimo ge ba nyaka go atlega. Go balemi ba bafsa le bao ba hlabolagago, keletšo ya gagwe ke ye: 'Ge o nyaka go lema, tšwela pele, se belaele bokgoni bja gago. Eupša, ge o tšwela pele, dira bjalo ka phišego'.

A ka rata go humana naga ye nngwe gape, eupša ga go kgonege lefelong leo a lego go lona gonabjale. Nagatemego tikologong ya Suurbraak e a hlaela le gona e swanetše go aroganywa ke badudi ba gona. Ka ge ba bantši ba sa emetše karolwana ya bona ya naga, Wilmar o a tseba gore go katološa naga ya gagwe go ka se be bonolo. O kganyoga go lema naga ye e lego ya gagwe, eupša ka baka la go tura ga naga ya temelokgwebo o bona o ka re toro ya gagwe e ka se fetoge nnete. 'Ntle le thušo ya mmušo balemi ba ba hlabolagago ga ba kgone go humana naga.

Katlego e hlolwa ke lethabo

Tsopolo ye nngwe ye Wilmar a dumelelanago le yona ka bottalo ke ye: 'Lethabo ga le hlolwe ke katlego. Katlego e hlolwa ke lethabo, gobane ge o rata se o se dirago, o tla atlega'. O re: 'Go nna se ke

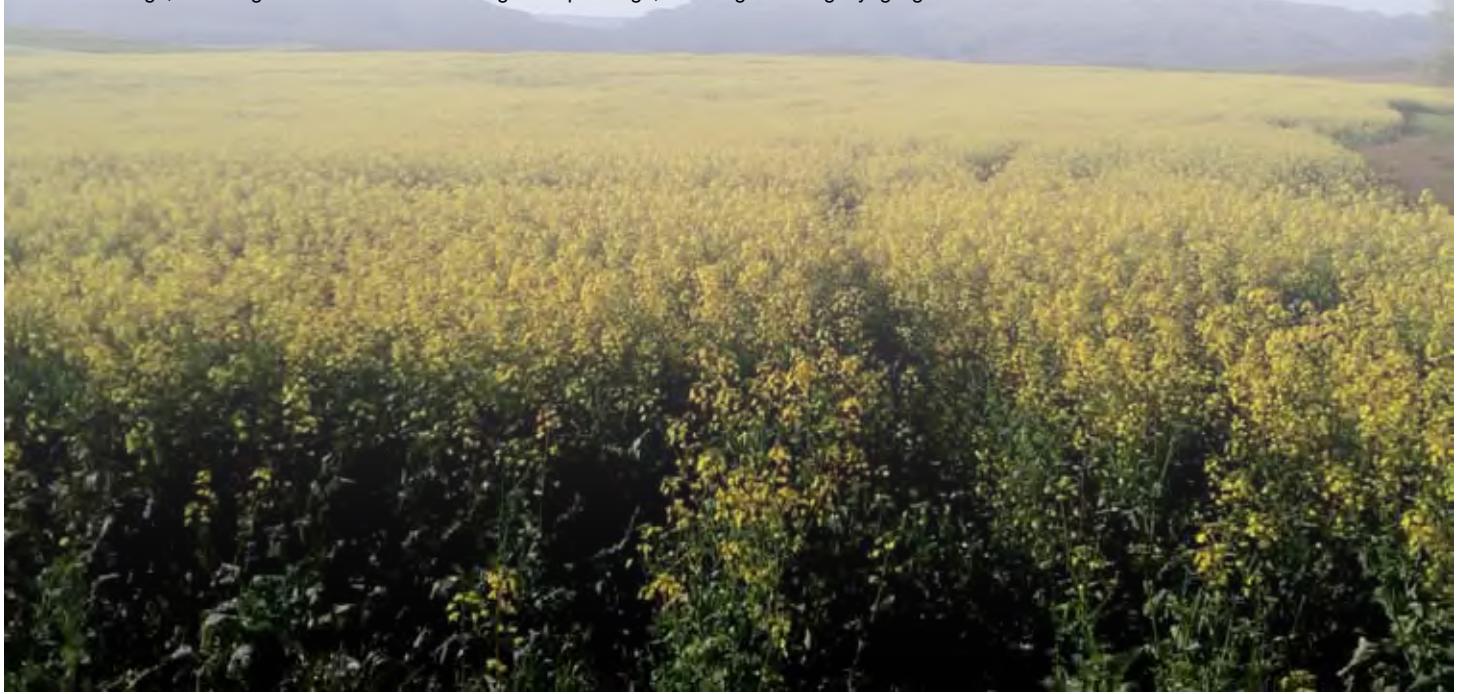
Sephetho se sengwe se sebotse go fetiša seo Wilmar a kilego a se tšeа ke go reka dithhamo tša gagwe. Ge a hloka seo a sego a ba a se reka, o diriša bakontraka goba o hira thušo ya balemelakgwebo tikologong ya gagwe.

se dirago ga se mošomo, gape ga se tlošabodutu, ke phišego.' O rata pharologanyo ye e hwetšwago intastering ya temo, seo se dirago gore go se be le letšatši le le swanago le le latelago. 'Ga go na moteno polaseng', a realo. Wilmar o thabišwa ke seo a se dirago mme ge a hwetša sebaka o rata go sepela le ba lapa la gagwe ba etela dipolasa go ithuta ka balemi ba bangwe, le go bona ka moo mekgwa ya go fapafapana ya go lema e amago tšweletšo ya dibjalo ka gona.

Mmapadi wa profešenale wa kgwele ya diaatl yo a tumilego, Michael Jordan, o boletše se se latelago ka katlego: 'Batho ba bangwe ba nyaka gore e phephege, ba bangwe ba kganyoga gore

e phethege, ba bangwe ba a e phethagatša.' Wilmar ke molemi yo a bego a nyaka le gona a kganyoga gore katlego e phethege, mafelelong a e phethagatša ka boyena. Kgotlelelo ya gagwe e tla mo thuša go phethagatša le toro ya gagwe ya go ba mong wa naga ya gagwe tšatši le lengwe.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Louise Kunz, mongwadi yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go louise@infoworks.biz.

Mohlamongwe kanola ga se sebjalo se se hlolago poelo ye kaone, eupša e na le mohola lenaneong la phetoshopšalo ka go thuša go laola bjang bja rae, bjoo bo phadišanago le korong, bali le outse yeo le yona e tšweletšwago nageng ye.

KOMELELO PROFENSENG YA KAPA-BODIKELA e hlatloša thekontle ya korong

Di hla tše tharo tša tšweletšo tše di fetilego di re bontšhitše tshepelo ye e kgahlišago malebana le bokaakang bja tšweletšo (*production volumes*) ya mehuta yohle ya mabele le dipeu tša oli mo Afrika-Borwa.

Ge re lebelela kudu korong, diphetogo tshepelong ya tšweletšo ya yona di hlotšwe kudu ke phetogo ya klimate: Ngwageng wa tšweletšo wa 2014/2015 intasteri ye e be e tlaišwa ke komelelo mafelong a mmalwa; sehleng sa tšweletšo se se fetilego pula ye e nelego e be e le ya palogare; mme malobanya re bone komelelo gape, kudu Kapa-Bodikela sehleng sa tšweletšo sa 2016/2017.

Sehleng sa papatšo sa 2017/2018, e lego sehla sa papatšo sa gonabjale, tšweletšo ya korong e letetšwe go fihlela ditone tše 1 655 milione. Lefelo le le bjetšwego korong le fokoditše ka 3,3% fela, eupša le ge go le bjalo tšweletšo yona go letetšwe gore e tilo fokotšega ka 13,4% ge e bapišwa le ya sehla sa tšweletšo se se fetilego, seo se hlagištšego palomoka ya ditone tše 1,9 milione. Theogo ya tšweletšo sehleng sa gonabjale e hlotšwe kudu ke pula ye e nelego ka go se lekane Kapa-Bodikela. Ka baka la pula ye e hlaetšego palogare le monola wo monyenyanne dikarolong tše dingwe tša Kapa-Bodikela, go hlolegile phapano ye kgolo maemong a dibjalo, seo se hueditšego dipuno ka kakaretšo.

Mengwageng ye e fetilego tšweletšo ya korong mo gae e theogile ka moo go bonagalago, seo se dirilego gore naga ya rena e ikanye thekontle go kgona go fihlela ditone tše 3,1 milione tše di nyakwago mo gae. Ka fao ga go makatše gore sehleng sa gonabjale sa tšweletšo ya fase, Afrika-Borwa o ka re e tlo swanela go godiša thekontle ya korong go kgona go fihlela palomoka ya nyako mo gae. **Lenaneo la 1** le bontšha diphetogo tša go fapanapana tše di letetšwego sehleng sa gonabjale, tše di bapišwago le tša dihla tše pedi tše di fetilego, e lego go tloga go ya 2015/2016 go ya go ya 2017/2018.

Lenaneo la 1: Phepo le nyako ya korong mo Afrika-Borwa.

Di mpshafaditšwe ka: 26 October 2017	Tekanyetšo ya Grain SA	Kakanyo ya Grain SA	Kakanyo ya Grain SA
Ngwaga wa papatšo	2015/2016	2016/2017*	2017/2018**
Lefelo le le bjetšwego (x 1 000 hektare)	482	508	492
Puno (tone/hektare)	2,99	3,76	3,37
Tekanyetšo ya 'CEC' ya puno ('000 tone)	1 440	1 910	1 655
Ye e hwetšagalago malebana le kišo ya kgwebo	1 440	1 875	1 655
Phepo ya kgwebo	('000 ton)	('000 ton)	('000 ton)
Phahlo ya mathomo (1 Oktoboro)	597	827	343
Tšweletšo ya kgwebo	1 407	1 870	1 655
Thekontle	2 063	934	2 000
Palomoka ya phepo ya kgwebo	4 075	3 641	4 004
Nyako ya kgwebo			
Tirišo ya kgwebo	3 144	3 163	3 140
Palomoka ya tirišo ya Afrika-Borwa	3 179	3 194	3 165
Kišontle	69	104	110
Palomoka ya nyako	3 248	3 298	3 275
'Carry-out' (30 Setemere)	827	343	729
Dinyakwa tša 'pipeline'	689	693	684
Pheteledi ya godimo ga 'pipeline'	139	-350	46

Go bonala o ka re thekontle ya korong e ka hlatlo-gela go ditone tše 2 milione sehleng sa gonabjale, mola ya sehla se se fetilego e be e le ditone tše 934 000. Palo ye e tla tsea maemo a bobedi ka go latela thekontle ya godimodimo go tloga ka komelelo ya ngwageng wa papatšo wa 2015/2016.

Go ya ka data (dintlha) ya ka godimo go peneneng gore diphetogo tša komelelo ya maloba profenseng ya Kapa-Bodikela, di bontšha tshepelo ya go swana le ya komelelo ye e bego e wetše karolo ye kgolo ya naga sehleng sa 2015/2016, yeo ditsebi di rego e be e le e šoro go fetiša ye e kilego ya ba gona mengwageng ye 100. Go feta fao go molaleng gore batšweletšakorong ba Kapa-Bodikela

ba ile ba tlaišwa ke mathata a mmalwa ka ba baka la phetogo ya klimate mengwageng ye e fetilego. Malebana le ka moso go letetšwe gore tshepelo ya tlhatlogo ya thekontle ya korong e ka tswela pele go fihlela ge theknolotši e kgontšha balemi go bjala peu ye e kgotlelelagoo phetogo ya klimate bokaone.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke
Michelle Mokone, Motsebaekonomi
wa Temo: Grain SA. Ge o nyaka
tsebišo ya go feta ye romela imeile
go Michelle@grainsa.co.za.

Balemi ba go feta ba 3 500 ba matlafetše ka 2017

Boitemogelo bja go ithuta bo swana le maeto. Leeto le thoma moo thuto e lego gonabjale, mme e fela ge moithuti a atlegile. Mafelelo a leeto ga a šupe go tseba go feta pele, a šupe go dira go feta pele' – Julie Dirksen, learning strategy and design consultant.

Ge re lebelela Dithuto tša Grain SA tša Tlhabollo ya Balemi tše di rutlwego ngwaga le ngwaga, tso polo ya ka godimo e bonala e le nnete. Tsebo ga se selo ge e sa dirišwe. Thuto ga e re go ithuta fela. Lena balemi le matlafetšwa ka tsebo le bokgoni bja tirišo gore le godiše le go kaonafatša dibjalo tša lena ka go se kgaotše, gore le tsebe ka moo le swanetšego go boloka dipuno tša lena, gore le tsebe go rekisha dipuno tša lena, gore le tsebe go hlokomela di-

tlhamo tša lena, gore le tsebe go lekanyetša tše le nago le tšona le go akanyetša pele, gore le kgone go kgotlelela lehlakoreng la letlotlo, le tše dingwe tše mmalwa. Tsebo ye e dirišwa letšatši le letšatši go iphepa, go fepa ba malapa a lena le go tiša tododijo ka gae le ge e le nageng ye botse ya ren.

Ke ka tlhompho re begago gore balemi ba **3 510** ba tsene dithuto tše **214** tša Grain SA tše di rutlwego ngwageng wa 2017! Molemi yo mongwe le yo mongwe yo a phethilego go oketša tsebo ya gagwe ka go tsena dithuto tše re a mo tumiša.

Tšhelete

Re rata go leboga bohole bao ba re thušago ka tšhelete mme ba re kgontšhitšego go

ruta dithuto tše ka 2017, e lego ba Trasete ya Lehea, Trasete ya Dithoro tša Marega, OPOT, Trasete ya Mabelethoro, DST (Kgoro ya Saense le Theknolotši), Sekhwama sa Mešomo (*Jobs Fund*), DRDAR EC (Kgoro ya Tlhabollo ya Dinagapolaseng le Mpshafatšo ya Temo, Kapa-Bohlabela).

**Taodišwana ye e ngwadilwe ke Liana Stroebel,
Molomaganyi wa Profense (Kapa-Bodikela) wa
Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA. Ge o
nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go
liana@grainsa.co.za.**

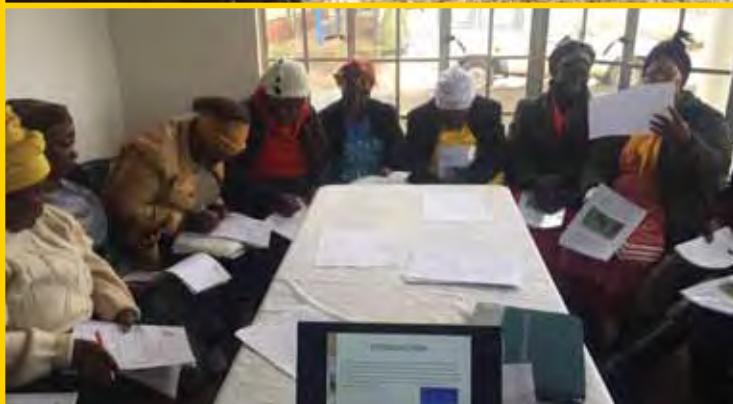
Lenaneo la 1: Dithuto tše di rutlwego go tloga ka 1 Janaware 2017 go fihla ka 22 Nofemere 2017 (ga re akaretše dithuto tša Desemere).

Mycotoxins – Go boloka Lehea ka Polokoego	Matseno go Tšweletšo ya Lehea le le Nošetšwago	Tekanyetšo ya Methopo le Peakanyo ya Polasa
Tokišo ya Motheo ya Entšene	Matseno go Tšweletšo ya Dinawasoya	Tshwaro ye e bolokegilego ya Dithulusi le Dithamo tša Polaseng
Maitshwaro Kgwebong (<i>Business Ethics</i>)	Matseno go Tšweletšo ya Sonoplomo	Tlhokomelo ya Trekere le Didirišwa tša Polaseng
Bokontraka	Matseno go Tšweletšo ya Korong	Tlhokomelo ya Trekere, Karolo ya 2
Go lema go hlola Poelo	Mabokgoni a Bophelo	Tlhokomelo ya Trekere, Karolo ya 1
Thuto ye e phagamego ya Tlhokomelo ya Trekere	Taolo ya Bomotšhene	Bokgoni bja Bošomelong (Momoganyo)
Matseno go Tšweletšo ya Matokomane	Thuto ye e phagamego ya Matseno go Tšweletšo le Papatšo ya Lehea	
Matseno go Tšweletšo ya Lehea	Thuto ya Tirišo ya Bokgoni – Peakanyo (<i>calibration</i>) ya Polantere le Segasetši sa 'Boom'	●

Go tloga ka 1 Janaware 2017 go fihla ka 22 Nofemere 2017 balemi ba palomoka ya 3 510 ba tsene dithuto tše 214 tša Grain SA.

Phafogela dibaka tše di ipontšhago nakong ya theogo ya ekonomi

Rena baagi ba ka mehla re ka botšiša gore na theogo ya ekonomi (*recession*) le theošo ya maemo (*downgrading*) a yona ke go reng? Taba ye e aman na le kgwebo ya ka bjang? Seo nna nka se dirago mabapi le se ke sefe?

A re thome ka go hlahloša marel a mabedi a. Theogo ya ekonomi e phethagala ge ekonomi ya naga e boela morago ka moo go bonagalago lebakeng la dikgwed i tše di selelago tše di latelanago goba go feta moo, goba dikotareng tše pedi tše di late lanago. Setšeletšomoka sa Gae (*gross domestic product (GDP)*) ke se sengwe sa dišupo tše bohlakwa tše di dirišwago go lekanya boitekanelo (maatla) bja ekonomi ya naga. GDP e emela palomoka ya mohola – ka Diranta – wa diphahlo le ditirelo tšohle tše di tšweleditšwego nageng lebakeng le le itšego. Ka tlwaelo lebakeng la theogo ya ekonomi le ditseno tša naga, palo ya mešomo, thototirwa (*manufactured products*) le dithekiso tša dikgwebjana (*retail sales*) le tšona di a theoga.

Gopola ka kgwebo ya gago – GDP ya kgwebo ya gago ke palomoka ya mohola wa ditšeletšwa tše di tšweleditšwego polaseng ya gago, ka mantšu a mangwe ke palomoka ya mohola wa tšweletšo polaseng ya gago. Ditseno tše di dirišwa go lefela ditshenyegelo tšohle tša kgwebo ya gago le go bušetša sekoloto seo o ka bago le sona. Go molaleng gore ge ditseno tša kgwebo ya gago di fokotšega o ka swara bothata go lefela ditshenyegelo tšohle tša gago. Go feta fao, ge o na le sekoloto sefe le sefe o tla goga boima go fetiša go bušetša sekoloto seo.

Le nageng go no ba bjalo. Naga e na le boikarabelo bja go phetha ditshwanelo tše di itšego tša go swana le tefo ya meputso ya bahlankedib a mmušo; tšweletšo ya infrastraktšha ye e nyakegago go tiša tšwelopele, go swana le kago ya ditsela le tše dingwe; tšweletšo ya thuto le ditirelo tša maphelo, bjalojalo. Mmušo o hloka ditseno gore o kgone go lefela ditshenyegelo tše di sepelelano le ditshwanelo tše. Ditseno tša naga di bopša kudu ke motšhelo wo o tšhelwago ke baagi, mme ge motšhelo wo o tšhelwago o hlaela, mmušo o tlamega go adima tšelete go phetha ditshwanelo tša wona. Motšhelo wo o hwetšagalago o theilwe godimo ga tšwelopele ya naga – ge tšwelopele e fokola, motšhelo wo o hwetšagalago ke wo monyane mme tšelete ye e adingwago e golela godimo. Le ge go le bjalo, se lebale gore dikadimo

di swanetše go bušetšwa mme ge ditseno di hlaela ka baka la tšwelopele ye e fokolago, bothata bja go bušetša sekoloto seo bo golela godimo le bjona.

A re bapišeng se le kgwebo ya gago – ge o nyaka go adima tšelete mokgatlong wa letlotlo, ba tla 'ahlola' (*grade*) bokgoni bja kgwebo ya gago bja go bušetša kadimo yeo ka go diriša dilekanyo tše di itšego. Ge maemo a kgwebo ya gago a tile, ba mokgatlo wa letlotlo ba tla ahlola gore o tla kgona go bušetša kadimo yeo mme ba dumela go go fa sebaka (*grade favourably*). Ge ba mokgatlo wa letlotlo ba ahlola gore go na le kgonego ye e bonagalago ya gore o ka se kgone go bušetša kadimo, ba tla theoša maemo a gago a krediti (*downgrade*) mme ba gana go go adima tšelete, goba ba tla godiša tswalo ye e sepelelano le kadimo.

Le nageng e no ba bjalo. Phapano e nnoši ke gore go na le mekgatlo ye e akanyago maemo a krediti (*credit rating agencies*) ya naga le go ahlola bokgoni bja naga yeo bja go bušetša dikadimo. Malebana le Afrika-Borwa go amegile mekgatlo ye meraro ya mohuta wo, e lego Standard & Poor's, Moody's le Fitch. Ka baka la theogo ya ekonomi (*recession*) (tšwelopele ye e fokolago/hlokegago), thokego ye e fetišago ya mošomo, maemo a dipolitiki, le ditlhia tše dingwe, mekgatlo ye mebedi go ye e boletšwego, e theošitše maemo a krediti (*downgraded*) ya Afrika-Borwa. Ka mantšu a mangwe, go ya ka kahlolo ya yona bokgoni bja Afrika-Borwa bja go bušetša dikadimo dife le dife ga bo tshepege. Mokgatlo wa boraro o sa akanya sephetho sa mafelelo sa wona. Ge mekgatlo ye meraro ye e ka kwana go theoša maemo a krediti

ya Afrika-Borwa, naga ye e tlo wela legorong la thogorogo (*full junk-status grade*). Ge go ka ba bjalo, go tla ba boima go fetiša go adima tšelete ye e nyakegago go sepediša naga ye – ge dikadimo di hwetšagalala, tswalo ye e tlogo lefša e tlo ba ya godimo go fetiša.

Tekanyo ya krediti (*credit rating*) e ka phethwa malebana le mongwe le mongwe yo a nyakago go adima tšelete – motho ka sebele, koropasi, pušo (*authority*) ya naga goba profense, goba mmušo ka bowona (boipušo).

Biale tše di boletšwego di ama nna le kgwebo ya ka bjang? Sa mathomo, ge o nyaka go adima tšelete o ka letela gore kgopelo ya gago e tla hlahlobja ka tlhoko go feta pele le gona o tlo lefa tswalo ya godimo. Tšelete e tlo hlokega mme go e adima go tlo tura go feta pele. Sa bobedi, mohola wa Ranta o ka fokotšega go ya pele, seo se tlogo hlola tlhatloga ya ditheko tša diphahlo tše di tšwago ka ntše, go swana le oli. Dintlhia tše tšohle di tlo gatelela poelo ya dikgwebo.

O ka nyaka go tseba gore se wena o ka se dirago malebana le se ke sefe? Madimabe ke gore ga go na se segolo se wena o nnoši, gare ga baagi ba e ka bago ba dimilione tše 56 ba Afrika-Borwa, o ka se dirago.

Mohlamongwe o ka elelwa mantšu a koša ya mengwaga e se mekae ye e fetilego – 'Se tshwenyege, thakgala' ('Don't worry, be happy'). Nneteng ke ka moo o swanetše go lebela seemo se. Amogela mabaka a e ke ke tlhlo: Nepiša dintlhia tšohle tša taolo ya kgwebo ya gago sefsa o di kaonafatše go hlola poelo ye e swarelago lebakengtelele.

Elelwa, ekonomi ya lefase, goba ya naga goba kgwebo efe le efe, e sepela ka maboo – e ya godimo le fase, go na le mengwaga ye mebotse le ye mebe. Naga ya renna le ge e le dikgwebo tše ntši mo Afrika-Borwa di eme ka oto le tee mo lebakeng le, eupša maemo a tla kaonafala. Ka fao, itokišetše mengwaga ye mebotse ye e tla latelago gape, bona theogo ya ekonomi le theošo ya maemo a krediti bjalo ka sebaka sa go kaonafatše kgwebo ya gago.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Marius Greyling, yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go mariusg@mccgacc.co.za.

Laola dintlha tše di amago maphelo le polokego kgwebong ya gago

Bohle re a tseba gore go na le melao ye mmalwa nageng ya rena yeo e amago taolo ya kgwebotemo. Boikarabelo bja balaodi ke go laola melao ye.

Wo mongwe wa melao ye ke Molao wa tša Maphelo le Polokego Mošomong (Nomoro ya 85 ya 1993). Molao wo o laola maphelo le polokego lefelong la mošomo, e lego polasa ya gago.

Ka moo go kgonegago, balemi bjalo ka bathwadi, ba swanetše go hlagiša le go tiša tikologo ya mošomo yeo e bolokegilego le gona e sego kotsi go maphelo a bathwalwa. Le ge go le bjalo, bathwadi gammogo le bathwalwa ba na le boikarabelo bja go kgonthiša gore ditaelo tša molao wo di phethagatšwa ka tshwanelo.

Taodišwaneng ye re nepiša maikarabelo a mothwadi. Wena mothwadi o swanetše:

- go kgonthiša gore bathwalwa bohole ba kwešia Molao wo;
- go hlaola dikotsi tše di kgonegago malebana le mohuta wa mošomo wo o phethwago;
- go thea le go tiša dikgato tše di hlokamelago (*precautionary measures*) tša go šireletša bathwalwa go dikotsi tše di kgonegago le go hlama mekgwa ya go diriša dikgato tše;
- go tšweletša tsebišo, ditaelo, thuto le kokamelo ye e nyakwago ke bathwalwa go phetha mošomo wa bona ka polokego;
- go kgonthiša gore mošomo o phethwa le gona ditlhamo di dirišwa ka kokamelokakaretšo ya mothwalwa yo a rutilwego go kwešia dikotsi tše di kgonegago, tše di sepelelanago le mošomo wo le tirišo ya ditlhamo tše; le
- go kgonthiša gore ga go na mothwalwa yo a tšwelago pele ka mošomo wo o ka mo hloleLAGO kotsi ge dikgato tša go laola tše di hlokamelago di se tša tšewa.

Ge motho a ka gobala mme gwa hwetšwa gore mothwadi o šaeditše, a ka ba le molato wo mogolo. Mothwadi a ka lefišwa tefišo ye kgolo le gona/goba a ka golegwa a laelwa go lokiša moo a šaeditšego. Diphetho tša kakaretšo e ka ba gore botšweletši le maithshwaro a bathwalwa a ka huetšwa mo gobe ge dikgobalo di hlag a tekanelo.

Ka fao go na le mohola go laola tša maphelo le polokego kgwebong ya gago. Maikešišo a rena a theilwe godimo ga mantšu a 'thibelo e phala tokiso'. Elelwa gore taolo e ra go beakanja, go rulaganya, go diriša le go laola. Eupša go kgona go dira bjalo o hloka tsebišo – 'ge o sa lekanya ga o kgone go laola'. Mabapi le tša maphelo le polokego, go fa mohlala, o ka se diriše theipi go lekanya, eupša o tla swanela go

hlahloba methopo yohle polaseng ya gago le go hwetša dikarabo – ee goba aowa – malebana dipotšišo tše di ka botšišwago.

Mehlala e se mekae ya dipotšišo tše o swanetše go ipotšiša tšona ke ye e latelago:

Bathwalwa ba gago

- Na bathwalwa ba gago ba rutilwe ka tshwanelo go diriša dithulusi, metšene, ditlhamo, bjalo-bjalo, tše ba šomago ka tšona?
- Na o boledišana le bathwalwa ba gago ka tekanelo ka tše di amago maphelo le polokego?
- Na o fa bathwalwa ba gago diaparo tša tshireletšo tše di nyakegago le gona o kgonthiša gore ba a di diriša?

Taolo

- Na o swara dinomoro tšohle tša tšhoganetšo mo di hwetšagalago gabonolo?
- Na o swere difomo tšohle tše di lebanego?

Meago

- Na ditlakelo le dinyakwapšalo di bolokilwe ka moo di ka se welego motho, goba tša thiba tsela ya gagwe, goba tša phobelga ge mothwalwa a namela godimo ga tšona?
- Na mabati le difero tše di išago mafelong a kotsi (polokelong ya monontšha, mašakeng a diruiwa, bjalo-bjalo) di dula di tswaletšwe gabotse go šitiša bana le bao ba se nago le tumelelo go tsena?

Dinolofatši tša diruiwa

- Na mašaka, dihoko, difero, magora le dišutu (*chutes*) di swanela mošomo wa tšona, di tiile le gona di lokišitšwe gabotse?

Dipopego tše di amago mabele le furukepelwa

- Na dikarolwana tše di šomago le tše di šišinyago (*drivelines*) tša metšene ye e tšhelago goba e laolago di širilwe gabotse?

Bošomelo

- Na dithulusi/ditlhamo tše di sa šutego tša go swana le ditšilo, disaga, bjalo-bjalo, di letilwe ka tshwanelo?
- Na ditlhamo tša go šireletša motho tše di latelago di hwetšagala bošomelong ka mehla: diširetsamahlo, diširetsahlogo, ditlhamo tša khemo (*filter respirators*), ditlelafo tša raba goba plastiki, dithibatsebe, dithetho tša bošomelong, le diširetsafahlogo tša momaganyo (*welding helmets*)?

- Na setimamollo (sa mohuta wo o lebanego) se dula se hwetšagala?

Meago ya polokelo

- Bokagodimo bja lebato bo tiile, bo lekanetše le gona bo hloka mapheko?

Polokelo ya dikhemikhale

- Na lefelo la polokelo le bonegile gabotse gore dikhemikhale di hlaolege gabonolo le gona ditlankana di balege gabotse?

Polokelo ya dibešwa

- Na mafelo a polokelo a ageletšwe le gona a lotegile?
- Na badiredi ba lemošitše melawana ya go tšhela sebešwa (tisele) ka polokego, go swana le go tima entsene gore e fole ganyane pele ga go tšhela makhura, go se goge motšoko, go tlatša tanka ka tlhokome-lo go šikologa tšhologo goba phalalo, le go bušetša molomo wa lethopo madulong a wona?

Metšene ya polaseng

- Na diširo le diširetsi di dutše ka tshwanelo ka mehla ge motšene o šoma?

Dillere

- Na llere e dula e lokile gabotse gore e dirišwe ka polokego ka mehla le gona e tiile go lekana go rwala boima bja mothwalwa? Go sa na le dipotšišo tše ntši tše di ka botšišwago. Re eletša gore o hlame lenaneo le le akaretšago dipotšišo tšohle tše di swanetše go botšišwa. Ge o sa tsebe go hlama lenaneo la mohuta wo o swanetše go kgopela thušo. Mohlala ke lenaneo le o ka le hwetšago Thutong ya Grain SA ya Taolo ya Polasa go hlola Poelo – le akaretša dipotšišo tše 125 tše di amago methopo yohle ya polaseng.

Ge o humane tsebišo ye e feletšego o ka beakanya le go rulaganya mme wa diriša diphetho go rarolla mathata fao a ka bago gona go fokotša le go šitiša dikgobalo.

Taodišwana ye o ngwadilwe ke Marius Greyling, yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go marius@mcgacc.co.za.

Rutang bana ditaola...

Mehleng yeo bana ba bego ba tseba gabotse fao dijo tša bona di tšwago gona – dirapaneng tša gae – e fetile kgale. Bana ba bantsi matšatšing a lehono ba gopola gore maswi a dirwa faprisking goba a fihla mabenkeleng ka mokgwa wo o makatšago!

Bafsa ba lehono ba tlogelane le temo le gona ga ba sa lemoge kgokagano ya temo le dijo tše re di jago goba diaparo tše re di aparago. Go feta fao bafsa ga ba kwane le temo ka ge ba e swantšha le mošomo wo o lapišago go fetiša wo o nyakago diiri tše telele letšatšing le le fišago go no gola moputso wo monyane!

Go na le maikutlo a potlako a a iphago maatla lefaseng ka bophara mabapi le bohlokwa bja go ruta bana tša temo. Go akanywa gore go ruta bana tša temo ke maano a bohlokwa a a ka thušago go laola tšošetšo ye e lego gona malebana le totodijo.

Se se bohlokwa go fetiša nageng ye ka ge dipalopalo tša maloba di bontšha gore palogare ya bogolo bja balemi mo Afrika-Borwa ke mengwaga ye 62! Seripa sa godimo ga 60% sa baagi ba kontinente ya Afrika ke bafsa ba mengwaga ye e sa fetego 25. Bafsa ba bantsintši ba dula ditoropong tša dinagapolaseng le gona ba šoma gona.

Go bohlokwa go lemoga gore ditoropong mešomo ye e ka hlolelagoo bafsa ditseno tše di bonagalago e a hlaela. Go pepeneneng gore bohlokwa bja temo bjalo ka mothopo wa dibaka tša mošomo le boiphedišo bo tlo gola go ya pele. Le ge go le bjalo, bothata ke gore bontši bja bafsa ga bo dumele gore temo e ka ba boiphedišo bjo bo swarelelagoo, ka ge ba bone batswadi ba bona ba hlaka ka baka la botšweletši bja go fokola le dipuno tše di hlaelago. Ke ka lona lebaka le lenaneo la dikolo le lego bohlokwa kudu go godiša tsebo, bokgoni le talente ya bafsa. Ka lenaneo la dikolo tebanyo ya rena ya mafelelo e swanetše go ba go laetša bafsa gore go na le kgonagalo ye kgolo ya go phethagatša boiphedišo temong.

Re na le boikarabelo malebana le bokamoso bja bana ba rena go ba fahlolla gona-bjale gore ba lemoge mohola wa temo ye e itekanetšego. Bana ke bajt ba lehono le ba ka moso le gona ke bona lešika le le tlago la badiredi le bathwadi, mme re swanetše go ba lemoša mohola wa temo ka kakaretšo, kudu le wa intasteri ya lehea, ntle le tiego. Ge re ka dira bjalo ka pela ka moo re ka kgonago re ka holofela go ba lemoša bohlokwa bja temo ka pela ka moo go kgonegago.

Ka June 2016 Dr Akinwumi Adesina, Presidente ya African Development Bank, oboletše gore Afrika e na le bokgoni bjo bogologolo malebana le temo. O šišintše gore dipolasa di swanetše go fetolwa ‘dipolasa tše bohlale’ (*intelligent farms*)

ka go bea tšelete tšwetšongpele ya saense le theknolotši go godiša bokgoni le ge e le maatla a phadišano. Peo ya tšelete dinageng tša Afrika

e a hlaela (*under-investment*), seo se hueditšego kontinente ye gampe ka go hlola bohlokli le go wetša temo mathateng. O re Afrika e akaretša

Ngwageng wa 2017 re etetše dikolo tše 852 ra fahlolla baithuti ba 115 695.

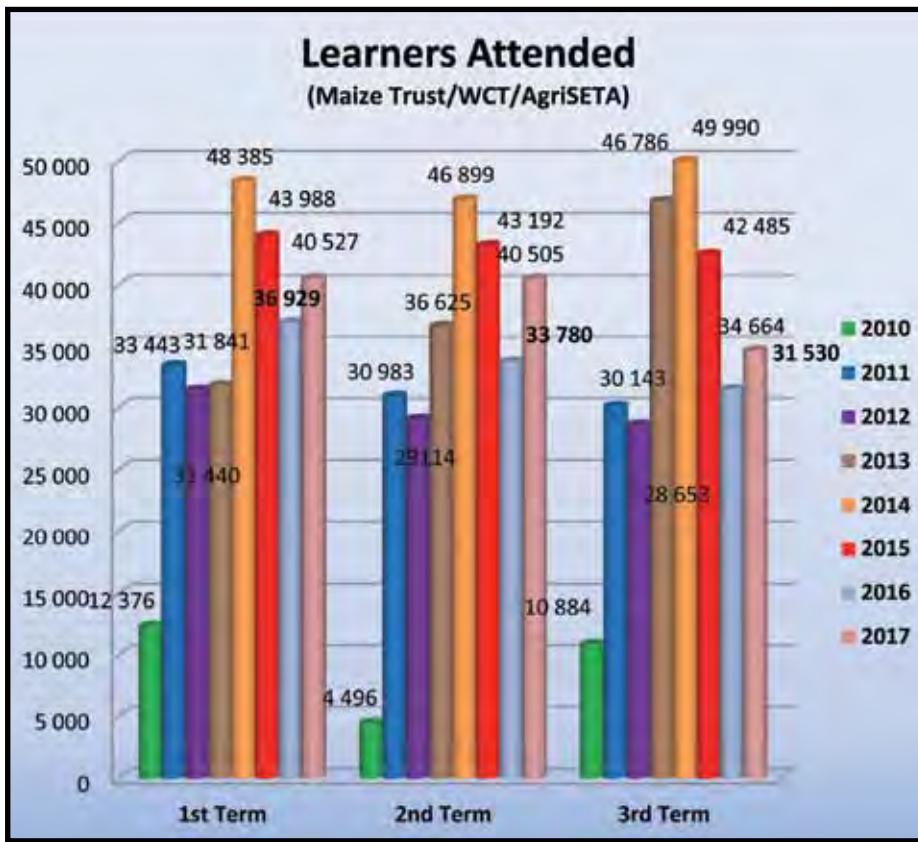
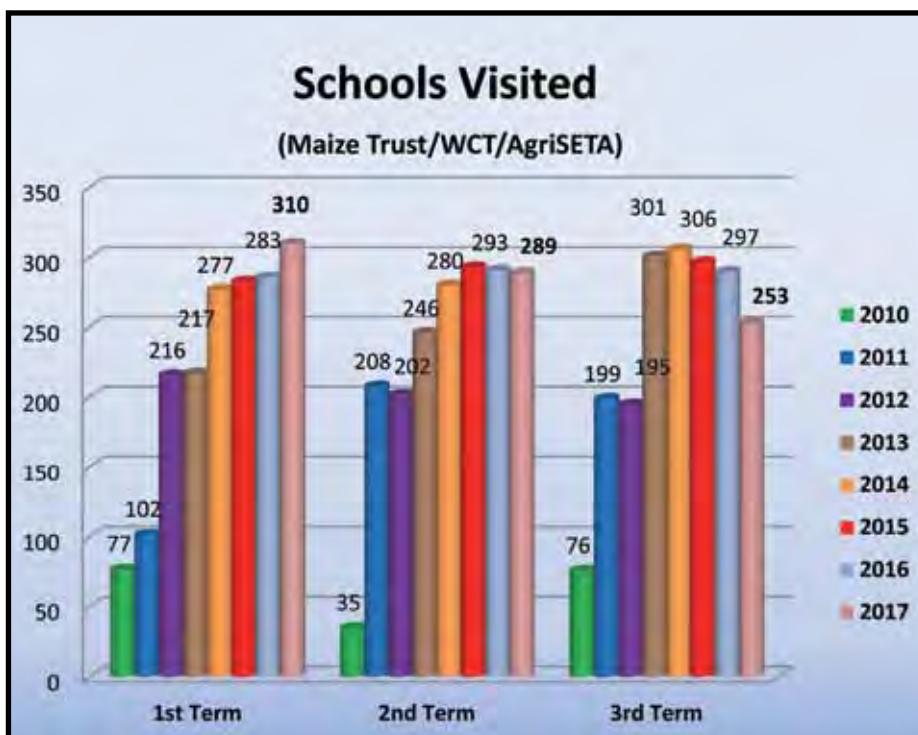
“Re na le boikarabelo malebana le bokamoso bja bana ba rena go ba fahlolla gonabjale gore ba lemoge mohola wa temo ye e itekanetšego.

tekanyo ya 65% ya nagatemego ye e šetšego lefaseng. Nagatemego ya lefase e tlo swanela go fepa batho ba dibilione tše 9 go ya ngwageng wa 2050. Ka fao, "Se Afrika e se dirago malebana le temo, se ka se be bohlokwa go yona fela, eupša se tla phetha bokamoso bja dijo lefaseng!" Temo e swanetše go lebelelwabjalo ka sebaka sa go hlola mahumo, e sego fela bjalo ka mokgwa wa leago le tšwetšopele wa go laola bohloki dinagengpolasa!

Go molaleng gore temo e swanetše go tse-nwa ke bafsa gore ba hlole phišego le enetši ye mpsha. Morago ga lebakanyana baithuti ba ba lego dikolong tša rena gonabjale e tlo ba batho ba bagolo bao ba tlolo tše diphetlo tše bohlokwa

Rutang bana ditaola...

mabapi le tšweletšo ya dijo le maikemišetšo a a amago temo. Go bohlokwa gore re tutuetš bafsa.

- Go ikgokaganya le dijo le go lemoga mohola wa temo bjalo ka mothopo wa dijo le tlhale → **Temo e ama bokamoso bja tšwelepele;**

- Go lemoga gore temo e hlagiša dibaka tše di fapafapanago tše mošomo le boiphedišo → **Nyakišišo malebana le temo e hloka bohlale bja bafsa;**
- Go ikgokaganya le naga ye e lego kokwane

ye bohlokwa ya ekonomi → **Temo e ka ba mothopo wa ditseno tše ditsebakgwebo (entrepreneurs) tše mpsha.**

Ke ka baka lang re gopola gore bafsa ba ka thuša go phethagatša phetolo ditšhabeng ka temo? Motlalo ga o fetetše...go fetetše tlala!

- Kakaretšo ya bafsa ditirong tše bolemi e ka ba mokgwa wo mobotse wa go thea ditšhaba tše di itekanetšego ka → dirapana tše go tšweletša dijo ka gae le setšhabeng. Bafsa ba ka thuša go tiiša totodijo le tsebišo ya tikologo.
- Bokgoni bja papatšo bo ka tiišwa ge bafsa ba bjala merogo le dibjalo tše dingwe ka lapeng → go feta fao ba ka fetoga ditsebakgwebo tše mpsha ka go rekiša goba go bapatša pheteledi ya ditšweletšwa tše bona.
- Bafsa ba ba tshepago mohola wa selo ba tla se šala morago ka enetši le phišego. Ke mokgwa wo o agago wa go itiša le go humana bokgoni bjo bo swarelelago bophelo bjohle.
- Boetapele bja bafsa bo ka fetola ditšhaba, bo ka kgonthiša go ba gona ga dijо tše phepo ye botse mafelong a dinagapolasa le ditoropo, mme bo ka fetola maikutlo a bona le kamano ya bona le tikologo yeo ba phelago go yona.

Lenaneo la Dikolo le le hlamilwego ka ba Lenaneo la Grain SA la Tlhabollo ya Balemi, ke sephetho sa tirišano ya Trasete ya Lehea, Trasete ye Dithoro tše Marega le AgriSETA. Mekgatlo ye e abela tšelete ka mekgwa ye e fapanego le gona mafelong a a fapanego. Banolofatši ba mmalwa ba thwetšwe ka kontraka go sepediša lenaneo le dikolong tše diprofenseng tšohle tše senyane tše Afrika-Borwa. Sekolo se sengwe le se sengwe se etelwa gararo ngwageng wa sekolo mme baithuti ba bontšhwā di-DVD tše di kgethilwego tše di ahlaahlwago boruteleng ka morago. Ka tlwaelo baithuti ba ba tsenago lenaneo le ke ba Mphato wa 9 (Grade 9) (kgetho ya thuto) goba ba Mphato wa Marematlou (Grade 12) (kgetho ya boiphedišo). Di-DVD tše di tšweletša melaetša ya go swana le ye:

- Dijo, Tlhale, Bophelo:** Nopo ya molaetša wo ke go lemoša baithuti mehuta ya ditšweletšwa tše di kgokaganego le temo. Tsebišo ye e hwetšagalal inthaneteng: <https://youtu.be/TPT4GXsnIVM>;
- Mabu – Matseno go Bolemi:** Molaetša wo o tsebiša baithuti mafelo a tšweletšo ya temo mo Afrika-Borwa. Go feta fao go hlagišwa kakaretšo ya mabu ka bophara, dintlha tše di a huetšago, le mekgwa ya pa-

balelo ya mabu. Tsebišo ye e hwetšagalā inthaneteng: <https://youtu.be/yRYy3mSn1vA>;

- **Tša ekonomi – Nna ke tlo holega bjang?** DVD ye e gatelela dikgopolo tše di fapafapanego tša ekonomi tša go swana le ‘tše di hlokwago’ (*needs*) le ‘tše di nyakwago’ (*wants*); mekgwa ya go gweba (*kgwebo*) ya go swana le kananyo le papatšo; tšweletšo le Setšweletšomoka sa Gae (*GDP*); tlhalošo ya ‘methopo’, mehlala e lego naga, bathwaliwa, kapetlele, dinyakwapsalo tša tšweletšo, bjajlobjalo. Tsebišo ye e hwetšagalā inthaneteng: <https://youtu.be/GR4iOyc5Mvk>;
- **Itlhome bokamosong:** DVD ye e bontšhwa kotareng ya boraro mme e nepiša kgetho ya boiphedišo le kakarečo ya mehuta ya boiphedišo bjo bo amanago le temo. Tsebišo ye e hwetšagalā inthaneteng: <https://youtu.be/hlfH3SY2K1s>;
- **Boiphedišo temong – Diruiwa:** Tsebišo ye ke kahlaahlo ye e tsenelelagō ka gonyane go mehutahuta ya boiphedišo bjo bo hlolegilego temong goba bo tswalanego le

PULA IMVULA

Sehlopha sa morulaganyo

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246
► Fax: 051 430 7574 ► www.grainsa.co.za

MORULAGANYIMO GOLO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ► jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI

PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ► liana@grainsa.co.za

TLHAMO, THULAGANYO LE KGATIŠO

Infoworks
► 018 468 2716 ► www.infoworks.biz

**PULA IMVULA E HWETŠAGALA
KA MALEME A A LATELAGO:**

Sesotho sa Leboa,
Seafrikanse, Setswana, Sesotho,
Seisimane, Sezulu le Sethosa.

Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA

BALOMAGANYI BA TLHABOLLO

Johan Kriel
Freistata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ► johank@grainsa.co.za
Ofisi: 051 924 1099 ► Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombohi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ► jerry@grainsa.co.za
Ofisi: 013 755 4575 ► Emelda Mogane

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ► jurie@grainsa.co.za
Ofisi: 034 907 5040 ► Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ► dundee@grainsa.co.za
Ofisi: 012 816 8069 ► Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapa-Bohlabela (Kokstad)
► 083 730 9408 ► goshenfarming@gmail.com
Ofisi: 039 727 5749 ► Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapa-Bodikela (Paarl)
► 084 264 1422 ► liana@grainsa.co.za
Ofisi: 012 816 8069 ► Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ► dutoit@grainsa.co.za
Ofisi: 012 816 8038 ► Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade

Mthatha
► 071 519 4192 ► sinelizwifakade@grainsa.co.za
Ofisi: 012 816 8077 ► Cwayita Mpotsi

**Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.**

LENANEO LA DIKOLO LA GRAIN SA

Rutang bana ditaola...

yon. Tsebišo ye e hwetšagala inthaneteng:
<https://youtu.be/2WVVP1St3hM>.

Ngwageng wa 2017 banolofatši ba rena ba etetše dikolo tše 852 mme ba fahlotše baithuti ba 115 695 ka go ba lemoša ka moo temo e amago maphele a bona. Re kgahlwa ka go se kgaotše ke ka moo baithuti ba dumelago – ntle le learogi – gore ba be ba se lemoje bohlokwa bja temo maphelong a bona a ka mehla. Baithuti ba mmalwa ga ba lemoje pharologantšo ya dibaka tše boiphedišo tše di theilwego godimo ga temo. Barutiši ba re amogela ka atla tše

pedi mme ba nyaka gore banolofatši ba rena ba etele dikolo GAPE. Rena ba sehlopha sa Lenaneo la Dikolo re ineetše go lemoša bafsa bohlokwa bja temo!

**Athikele e e kwadilwé ke Jenny Mathews,
mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape,
o ka romela emeile go jenjonmat@gmail.com.**

**THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST**